

FILE DIN ISTORIA BANATULUI
- pe marginea unor documente din 1741 -

Marius Moga

Autorul închină acest studiu I.P.S.
Nicolae al Banatului

În urmă cu aproape șaptezeci de ani, N. Iorga a publicat sub titlul: „*Însemnări preoțești din Banat*”¹ o seamă de notițe făcute de o față bisericească pe o cărticică de rugăciuni.² Toate au fost făcute în cursul a câtorva luni din anul 1741 și consemnează cu migală ajutoarele în bani, materiale și muncă pe care le dau unele sate și preoți din părțile sud-estice ale Banatului pentru refacerea caselor vlădicești din Caransebeș, distruse probabil în cursul luptelor ce au avut loc între austrieci și turci în 1738–1739. Aceleași însemnări înșiră cu multă rigurozitate nu numai cheltuielile făcute cu refacerea amintitei reședințe ci și cele prilejuite de unele călătorii la Timișoara și aiurea ca, de altfel, și cumpărături gospodărești, împrumuturi de bani, sfințiri de biserici, judecați ș.a..

În scurta prezentare pe care N. Iorga o face acestor însemnări, ținând seama de conținutul lor general, consideră că ele au fost făcute de „un cleric, un ajutător al Vlădicăi care era sârb, și un judecător eclesiastic”.

După câte știm însemnările au rămas neutilizate până astăzi atât de aceia care s-au ocupat de trecutul eparhiei Caransebeșului cât și de cei care au abordat istoria românilor bănățeni în secolul al XVIII-lea, și, în mod deosebit, organizarea politico-militară a acestora.³ Neutilizarea acestor însemnări care prin importanța cuprinsului lor, depășesc istoricul eparhiei Caransebeșului, ofe-

¹ N. Iorga, *Însemnări preoțești din Banat*, în *Buletinul Comisiei Istorice a României*, VI, București, 1927, pp. 2–10.

² Cartea de rugăciuni pe care au fost găcute însemnările a fost primită de marele nostru învățat la Belgrad de la un necunoscut cu prilejul unui Congres de Bizantinologie.

³ Însemnările nu au fost luate în seamă nici de monografiștii eparhiei Caransebeșului sau ai Mitropoliei Banatului: N. Cornean, *Monografia eparhiei Caransebeș*, Caransebeș, 1940; Gh. Cotoșman, *Episcopia Caransebeșului*, Caransebeș, 1941; i. D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977. Referitor la organizarea politico-militară, vezi Th. N. Trăpcea, *Organizația cnezială în Banat din a doua jumătate a secolului XVII și până în prima jumătate a sec. XIX*, în *Studii și articole de istorie*, IX, 1967, pp. 235–243. Rândurile de față au fost concepute în bună parte în urmă cu mai bine de două decenii. Pentru problematica și bibliografia recentă vezi, Costin Feneșan, *Cnezi și obercnezi în Banatul imperial 1716–1778*, București, 1996, în spec. p. 21, n. 8–9.

rindu-ne informații prețioase privind viața economică a vremii ca și organizarea cnezistă a românilor bănățeni, ne determină să le reproducem integral adnotându-le atât cât ne-a fost cu putință. La acestea, mai adăugăm de la bun început faptul că două legăminte preoțești din același an 1741, redactate de asemenea la Caransebeș, nepublicate până azi, fac referire la unele dintre persoanele pomenite în însemnările publicate în 1927 de N. Iorga, permițându-ne să-l cunoaștem pe autorul însemnărilor din cartea de rugăciuni.⁴ În cele ce urmează vom reda, în primul rând, însemnările de pe cartea de rugăciuni, respectând atât ordinea cât și transcrierea făcute de marele nostru istoric. În adnotările noastre, pe baza bibliografiei de care am dispus, ne referim în mod deosebit la vechimea bisericilor și parohiilor menționate. Ținând seama de faptul că cele mai vechi biserici au fost ridicate din lemn, vechimea acestora se pierde în negura anilor.

1741, iul. 29, u Karansebișu.

Preoți de pre Bistra carii au venitu la poruncă și pentru cheltuiala caselor, care cine ce au adus.⁵

Întâi:

Popu Nicolae din Tincova⁶

Popu Zaharia din Ciuta 1 f.⁷

Popu Mihai din Obreja 1 f.⁸

⁴ Cele două legăminte provin de asemenea din Iugoslavia.

⁵ Șirul de preoți ce urmează nu-și au parohiile numai pe Bistra, d.ex., Brebu, Zorlenț. Înșurirea nu corespunde nici cercului administrativ Bistra din districtul Caransebeșului.

⁶ N. Cornean, *op. cit.*, p. 580–581. cunoștea numai biserica zidită în 1802. N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat*, Timișoara, Ed. Mitropoliei Banatului, 1973, p. 174, menționează biserica ridicată în 1741. Statistica bisericilor eparhiei Caransebeșului din 15 ianuarie 1757, cf. I.D. Suci, R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, Timișoara, I, 1980. pp. 210. 226, nr. 70, menționează satul cu 95 de case și cu biserică din lemn având hramul Sfinților Arhangheli ridicată în vreme episcopului Isaia (Antonovici), în 1741. Cât privește preotul Nicolae, acesta slujea și în 1745 (I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 189) dar și în 1757, *Idem*, 210; 226, nr. 70 când este menționat cu numele întreg: Nicolae Popovici.

⁷ N. Cornean, *op. cit.*, p. 217, data zidirii bisericii în jurul lui 1800. F. Pesty, *A szörényi bñnság és szörényi Värm. tört.* Budapest, II, 1878, pp. 48 sqq. s.v. *Csuta*, consemnează date mai noi referitoare la numărul populației exclusiv românești, folosind recensăminte din 1858 și 1876. Sunt amintite tot acolo, parohia greco-ortodoxă și școala confesională. Preotul Zaharia mai slujea la 1745 și până cândva după 1751, cf. I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, pp. 189, 192. La 1757, în statistica menționată deja, v. *Idem*, pp. 209, 226, nr. 67 se consemnează ridicarea bisericii din lemn cu hramul Sf. Mare Mucenic Gheorghe, sub episcopul Moise (Stanoevici) în 1718 dar și un alt preot paroh numit Ioan Popovici. v. și N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 49. I.D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 163 și n. 83: Biserica din zid ridicată la 1824.

⁸ F. Pesty, *op. cit.*, p. 383: „De altfel, de la mijlocul secolului există aici o biserică iar în anul 1643 ridicarea bisericii valahe se amintește ca un lucru încă nu demult întâmpilat”. N. Cornean, *op. cit.*, p. 430–432 datează ridicarea actualei biserici (din cărămidă), la 1750 când s-ar fi mutat satul pe actualul loc, socotind data de 1780, de pe cruce, ca irelevantă. Admițând că biserica a fost ridicată înainte de 1780 (N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 111, nu o datează iar data

propusă de I. Lotreanu, *Monografia Banatului*, I, Timișoara, 1935, pp. 295–297 și anume 1645, este neargumentată), ea nu putea fi ridicată la 1750 câtă vreme statistica bisericilor eparhiei Caransebeșului din 15 ianuarie 1757 menționa satul cu 193 de case și biserică din lemn cu hramul Sfinților Mari Apostoli ridicată la o dată neprecizată, cf. I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p.209, 226, nr.66, biserică ce ar putea fi cea din veacul XVII care va fi fost înlocuită cu una nouă, cândva între 1757 și 1780 și din nou la 1821, fiind pictată abia la 1837 (!) de pictorul Trifon Achimescu din Caransebeș (v. I.B. Mureșianu, *Colecția de artă religioasă veche a arhiepiscopului Timișoarei și Caransebeșului*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1973, p. 81. Acestui pictor îi poate fi adăugat și Nicolae Seiman din Bocșa Montană după cum reiese din corespondența lui Ioachim Miloia din 1936 când s-a pus problema repictării bisericii de către pictorul Ion Băleanu din Caransebeș. De altfel Miloia este cel ce datează pictura la 1837 și nu la 1834 cum propune I.B. Mureșianu (V. Arhiva Muzeului Banatului, adresele nr. 17 și 23 din 1936 din Doss. Mon. Ist.).

Cât privește distrugerile altor biserici din zonă la 1738–1739 sau la 1788–1790, cea de la Obreja pare a fi fost ferită dacă nu cumva pictura din 1837 indică altceva. Mihai, preotul din Obreja de la 1741 mai slujea încă la 1745 ; la 1751 murise probabil, fiind menționați preoții Stanciu și Ieremia dintre care, la 1757, mai slujea doar Ieremia Popovici, cf. I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, pp.189, 192, 209, 226. I.D. Suci, *op.cit.*, p. 163, n. 83: biserică din zid ridicată la 1821.

⁹ Vezi, *infra*, nota 12. Pesty, *op. cit.*, s.v. care, menționează doar populația comunei și existența parohiei ortodoxe. N. Cornean, *op. cit.*, p. 347 sq., amintește biserica actuală ridicată între 1790–1800 și sfințită la 28 septembrie 1802 de către episcopul Iosif Ioanovici de Șacabent. Statistica din 1757, la care facem ades referire, menționează la Iaz biserica din lemn înălțată în 1720 sub episcopul Moise (Stanoevici). Cât privește preotul Stanciu, acesta nu mai slujea în Iaz la 1745 când este menționat preotul Nestor. La 1757 biserica satului era slujită de preotul Isac Popovici. Hramul bisericii din lemn era cel al Tuturor Sfinților, cf. I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 189, 209, 226, nr. 55; odată cu ridicarea noii biserici, (cf. și N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 81 și n.2) hramul acesteia este stabilit la Sf. Gheorghe. Articolele lui I. Bălan cu titlul „Însemnătelea notelor vechi” apărute în revista caransebeșeană *Lucrul* din 1906, nr. 2 și 3, în care este redată o însemnare a preotului din Iaz din 1748, nu le-am avut la dispoziție și le cităm după N. Stoicescu, *op. cit.*, *loc. cit.*; I.D. Suci, *op. cit.*, p. 131, n. 93: cerere la 1796 pentru biserică din zid.

¹⁰ V. *infra*, s.v.; azi, de prin 1964, Măgura, com. Zăvoi; Statistica din 1757 nu menționează biserica. Preotul Avram (Popovici) mai slujea la 1745 dar și la 1757 împreună cu fiul său, Petru Popovici, cf. I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p.189, 210, 227, nr. 77. Petru Popovici mai slujea în 1775 când satul număra 60 de case (*Idem*, p. 341, nr. 145). Este posibil ca preotul Atanasie Popovici, răposat la 3 martie 1815 (cf. I.B. Mureșianu, *Cartea veche Bisericească din Banat*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara 1985, p. 167), să fie a treia generație de preoți din familia Popovici în acest sat, stins cu opt ani înainte de ridicare, în 1823 a unei noi biserici cu hramul Sf. Apostoli (cf. Gh. Cotoșman, *Inscripții și însemnări*, în *Mitropolia Banatului*, 1964, nr. 9–10, p. 594; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 100 cu bibliografia; v. și N. Cornean, *op. cit.*, p. 234 sq. Fr. Pesty, *op. cit.*, p. 287 care pomenește parohia și școala confesională gr. ort. I.D. Suci, *op. cit.*, p. 163 și n. 83 datează ridicarea bisericii noi la 1820.

Popu Nicolae din Merul 2 f.¹¹
Popu Mariian din Zervești.¹²
Popu Moise din Glănboca 2 f.¹³
Popu Zaharie din Zorlenți 2 f.
Popu Damaschin din Zorlenți 2 f.¹⁴

¹¹ Mărul este una dintre comunele care au avut de suferit în timpul represaliilor conduse de generalul Lentuluus și Lt. col. Nisemeuschel, după cum afirmă Stoica de Hațeg, vezi, Bujor Surdu, *Răscoala populară antihabsburgică din Banat, 1737–1739*, în *St. MIM*, II, 1957, 289–344, în spec. p.319 și n. 15. Probabil, în temeiul celor scrise de cronicarul bănățean, N. Cornean, *op. cit.*, p. 405, spune că vechea biserică a fost distrusă de generalul Lentulus. Tot La Cornean este amintit clopotul vechii biserici, turnat la 1730 ca și ridicarea noii biserici la 1792 în inventarul căreia se află un antimis din 1733, un penticostar din 1743 și un chiriacodromion din 1699 ca și vestita icoană făcătoare de minuni. Faptul că în statistica din 1757, când satul avea 120 case, nu se pomenește nimic de biserică cf. I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 209, 226, nr. 63, face plauzibilă arderea biserici de lemn a satului de către Lentulus, biserică care, probabil fusese sfințită la 1733 (anul antimisului). Data ridicării noii biserici menționată de I. Lotreanu, *op. cit.*, p. 275–1812, o consider arbitrată. Vezi și Pesty, *op.cit.*, p. 2–7 cu vagi indicațiuni despre parohia comunei dar și (pentru bibliografie), N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 101.

¹² Pesty, *op. cit.*, p. 509 și N. Cornean, *op. cit.*, p. 632, amintesc biserica zidită în anul 1857. Vezi și N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 190 și n. 3 care, referindu-se și la Cronica în mss. a parohiei, datează ridicarea bisericii Sf. Apostoli în 1808 și reclădirea ei la 1853 – fără a fi prea sigur. Cu certitudine, în 22 mai 1820 „Biserica a doua oară s-au împrăștiat” (acoperit cu șindrilă) de către Ion Tigrîș, cf. I.B. Mureșianu, *Cartea veche...*, 1985, p. 286, fapt ce face plauzibilă datarea în 1808 a construcției. Statistica din 1757, cf. I.D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, pp. 206, 223, nr. 23 (unde se traduce nefericit numele localității: Zorlești) notează cele 40 de case ale satului, lipsa bisericii din satul vecin, Ruieni care-i face pe sătenii din Ruieni să vină la Zervești și înălțarea bisericii de lemn din sat cu hramul Sf. Petru și Pavel, la 1721, sub episcopul Moise Stanoievici. Preotul Marian, slujea încă și la 1751 cf. I.D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 192.

¹³ Statistica anului 1757, cf. I.D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, 209, 226, nr. 65, menționează în satul cu 95 de case, biserica de lemn cu hramul Adormirii Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, înălțată în anul 1725 sub episcopul Moise Stanoievici. Preotul Moise slujea la 1745 (*idem*, p. 189) și la 1751 (*idem*, p. 192). La 1757 parohul era Constantin Duca. Biserica din lemn va fi înlocuită la începutul secolului XIX, după unii la 1824, de o alta, din cărămidă, cf. Pesty, *op. cit.*, 78–82; I. Lotreanu, *op. cit.*, p. 198, (anul 1824), N. Cornean, *op. cit.*, p. 321, (începutul sec. XIX), N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 73–74 (menționând ambele date și unde, dintr-o eroare de tipar, paginațiile de la Lotreanu și Cornean sunt inversate).

¹⁴ Localitatea era importantă la jumătatea veacului XVIII cu cele 350 de case consemnate la 1757. Preoții Zaharie și Damaschin, fiecare cu parohia sa, sunt regăsiți și în documente ulterioare. Astfel Zah(aria) este menționat la 1745, cf. I.D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 189 iar în 1751 sunt menționați la Zorleanțu Mare preoții Zaharia, Damaschin, Constantin și Ieremia pe care-i regăsim cu numele întregi și în statistica din 1757: Zaharia Popovici, Damaschin Popovici, Ieremia Popovici și Constantin Popovici, cf. *idem*, pp. 208, 226, nr. 44, când biserica era încă cea din lemn cu hramul Sf. Mare Mucenic Gheorghe ridicată sub episcopul Maxim (Nestorovici) în 1737. Vezi și I. Lotreanu. *Op. cit.*, pp. 454–455: biserica ortodoxă din 1790; N. Cornean, *op. cit.*, pp. 641–642: biserica ort. rom. ridicată între 1793 și 1795 și sfințită de episcopul Iosif Ioanovici la 1795; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 191: biserica arsă la 1791 și refăcută la 1793–1795 pentru a fi refăcută din nou, recent, la 1970–1971. Constantin și Ieremia Popovici par a fi urmași și rudele lui Zaharia și Constantin. Oricum, la 1770, o singhelie dată preotului Paul Crăciun îl atestă pe acesta la Zorleanțu Mare, cf. I.B. Mureșianu, *Colecția...* 1973, p. 67 nr. 432; I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 132 și n. 94–96, menționa datarea „după tradiție” a bisericii de lemn în veacul al XVII-lea.

Popu Vasilie din Brebu 4 f.¹⁵

Popu Stancul din Iazu 1 f.¹⁶

Popu Gheorghe din Borlova 2 f.¹⁷

1741, Ap. 5, u Karansebeș

Mehadiiski popovi au statu la ajutoriul caseloru a domnului Mitropolitu.¹⁸

De la popi de la Ogradenie galbeni 3.¹⁹

¹⁵ N. Cornean, *op. cit.*, p. 166–167, menționează biserica cu hramul Înălțarea Domnului zidită în anul 1791 și sfințită de episcopul Iosif Ioanovici de Șacabent. În ce privește parohia, tot Cornean cunoaște existența în vechime a doi preoți parohi și a unui capelan. Numărul preoților ar fi fost redus la unul prin 1870. Atât însemnările de față cât și un document din 1745 menționează la Brebu, un singur preot – Vasilie (cf. I.D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 189) dar în conștiința din 1751, sunt menționați doi preoți, Vasilie și Daniil (*idem*, p. 192 nr. 106), mărturie ce, sprijină tradiția locală cunoscută de Cornean. Statistica din 1757 nu menționează vreun nume de preot dar numărul mare de case al localității (190), este un argument pentru existența a două parohii în sat. La 1757 se menționează și biserica din lemn cu hramul Sf. Chiriac Sihastrul, înălțată la 1728, (vezi, I.D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 207, 224, nr. 36) în vremea episcopului Moise Stanoevici (sic!). Se știe, (v. de ex., I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 117 și recent, Liviu Groza, *Restituiri istorice*, 2, Lugoj, 1994, pp. 10–14), că Moise Stanoevici decedase în 1725 și că episcopul Caransebeșului în anii 1726–1728 a fost Nicolae Dimitrievici, urmat apoi, după septembrie 1728, de către Maxim Nestorovici. Avem de a face fie cu o greșeală în documentul din 1757, fie cu o legătură contemporană greșită a anului sau a numelui. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 26 și n. 27, amintește arderea bisericii în războiul austro-turc din 1788–1789, refacerea ei din 1791 și reparația din 1913.

¹⁶ Repetare. Vezi, *supra*, n. 9.

¹⁷ La I.D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, se constată repetate confuzii între Borlova, Borlovani și Borloveni. Menționăm că referirile la Borlovenii Vechi sau Noi din Almăj se află în volumul menționat, doar la pp. 214, 231 și 343. Restul mențiunilor, fie din texte fie din indicele de la finele volumului II, figurând ca Borlova, Borlovani sau Borloveni se referă toate la Borlova. În 1751, este menționat preotul Dimitrie (*idem*, p. 192) pe numele său întreg Dimitrie Popovici cum apare în statistica din 1757 (*idem*, 207, 224 nr. 28) când satul, cu 115 case, avea biserică din lemn înălțată la 1718 sub episcopul Moise Stanoevici.

¹⁸ Însemnarea indică faptul că la Mehadia nu există protopop la 1741. Vezi, *infra*.

¹⁹ Pesty, *op. cit.*, p. 384 menționează parohia (cu filia Dubova) și biserica ca fiind fondată din 1816. N. Cornean, *op. cit.*, p. 436 și n. 1, contestă data din Pesty afirmând zidirea (sic!) bisericii la 1789 și pictarea ei de către Ion Popovici. Această datare a picturii executate de pictorul orașițean o aflăm și la I.B. Mureșianu, *Colecția...*, 1973, p. 77. i. Lotreanu, *op. cit.*, 298, datează ridicarea bisericii la 1818 (anul 1868 este o greșeală de tipar). Și alții susțin ridicarea bisericii din zid la 1818, cf. I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 163, n. 82. Că la Ogradena funcționau doi preoți la 1741, o demonstrează indirect menționarea a doi preoți – Gheorghe și Nan Popovici în statistica din 1775 în pofida numărului mic de case al localității (cf. I.D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 342. În 1940, N. Iorga, publica în *Observații și probleme bănățene*, la p. 86, următoarea însemnare de pe un Apostol tipărit la 1683: „Adam Ianășu, Ilona, Lupu, Gheorghe, Pătru, Toma, Armanea, Marincu; fiecă la ce trebi să pomenastă (sic) aceste nume, carele o cumpărato cu Adamu Cătana, lt. ot. Spanăș, am dăruit, la Orșova, biserica Ogrădeni, Inie 11 (?) 1732.” Din statistica eparhiei Caransebeșului, R. Constantinescu, *op. cit.*, pp. 212, 229, nr. 6), aflăm de existența, în acel an, a unei biserici din lemn ridicată în 1731, cu hramul Sf. Nicolae, sub episcopul Maxim (Nestorovici). Înzestrarea, un an mai târziu, a bisericii cu unele cărți, este firească. La M. Stoicescu, *op. cit.*, localitatea este omisă!

²⁰ Pesty, *op. cit.*, p. 36: „Cei de religie gr-ort, sunt mai bine organizați. Biserica lor este foarte bine împodobită și destul de mare. În ea slujesc 5 preoți. Parohia s-a întemeiat în anul 1750, iar biserica s-a zidit pe cheltuiala satului în anul 1799.” Că parohia din Bozovici era mai veche o demonstrează nu numai însemnările publicate de Iorga ci și statistica eparhiei Caransebeșului din 1757 în care „Selo Bozovic” avea 126 de case și o biserică din lemn înălțată la 1732 sub episcopul Maxim (Nestorovici) slujită de preotul Alexandru Popovici, v. I.D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, pp. 214, 231, nr. 37. Preotul Nicolae mai slujea la Bozovici împreună cu preotul Alexandru în 1751 (I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 193). Alexandru Popovici, este umrat la 1775 de preoții Toma și Nicolae Popovici, dată la care satul număra deja 218 case. (cf. *idem*, p. 343). Cât privește construcția noii biserici, N. Cornean, *op. cit.*, p. 161–163, o plasează între anii 1798–1803, fiind sfințită la 1805 de episcopul Iosif Ioanovici de Șacabent, datare menționată și de N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 25 ca și de Liviu Smeu, *Contribuții la istoria Almăjului*, București, Ed. Litera, 1977, p. 188 care consemnează incendierea vechii biserici de turci în anii 1789–1790. i. Lotreanu, *op. cit.*, p. 83, menționează datarea din Pesty – 1799, câtă vreme I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 131, amintește cererea satului pentru aprobarea ridicării unei noi biserici din anul 1796. Hramul noii biserici, al Înălțării Domnului, era același cu al bisericii de lemn din anul 1732.

²¹ La 1751, Stanislav mai slujea în Rudăria, v. I.D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 193, ca de altfel și în 1757 când satul avea 100 de case și o biserică din lemn nouă cu hramul Înălțării ridicată la 1750 sub episcopul Ioan Georgevici, paroh fiind Stanislav Popovici (*Ibidem*, p. 230, nr. 31). Pe o foaie volantă s-a găsit o însemnare făcută de preotul Rudăriei, Ioan Sârbu, bunicul istoricului Dr. Ioan Sârbu, însemnare ce a fost comunicată de învățătorul Vasile Nemiș în răspunsul la Chestionarul Muzeului Bănățean al lui Ioachim Miloia pe care-l semna la 30 iunie 1928, la numai doi ani după venirea sa în sat. Nemiș a mai citat documentul în a sa *Monografie a bisericilor și școlilor din Valea Almăjului*, scrisă în 1933, când a primit premiul ASTREI care a rămas în manuscris și a ajuns la Muzeul Banatului datorită lui Florin Medeleş căruia V. Nemiș i-a înmănat-o, Inv. Mz. Banatului IV 8565). V. Nemiș, *Despre satul lui Eftimie Murgu*, București, Ed. Litera, 1980, din motive ce țin de cenzura epocii chiar dacă publica monografia cu proprii săi bani, nu mai menționează documentul, așa, cum din teamă, nu amintește niciun cuvânt despre soarta nenorocită a bibliotecii și arhivei ce le deținea sora istoricului Ion Sârbu după moartea neașteptată a acestuia, distruse în decembrie 1952 de milițienii din sat conduși de sergentul Gh. Ababei laolaltă cu președintele Sfatului Popular Beer Ștefan ș.a. (a se vedea ciorna incompletă a raportului ce-l întocmeam după o deplasare la fața locului în 2 nov. 1953, aflată în Arhivele Muzeului Banatului, Dosar 301–403, Inv. 4/1953). Însemnarea însă a fost recent publicată de Valeriu Leu, *Banatul între arhaic și modern*, Reșița, 1993, Ed. Muzeului Județean, p. 58 și n. 173, care omite să menționeze cu acest prilej numele lui V. Nemiș cum s-ar fi convenit, cu atât mai mult cu cât a avut o relație personală cu acesta (cf. V. Leu, *op. cit.*, p. 54 n. 166). Biserica din zid a fost ridicată între 1802 și 1821 fiind sfințită la 12 iulie 1822 de ziua Sfinților Proclu și Ilarie de protopopul de Mehadia, Nicolae Stoica de Hațeg. V. și N. Cornean, *op. cit.*, p. 504: zidirea între 1802–1820 F. Pesty, *op. cit.*, p. 77: zidirea bisericii la 1817. I. Lotreanu, *op. cit.*, p. 346: zidirea bisericii la 1802. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 128–129, zidirea bisericii între 1802–1820.

Popu Dimitrie din Toplețu 4 f.²²

Popu Gheorghe din Iablăniță 4 f.²³

Popu Iancu din Iablăniță 4 f.

²² În răspunsul său la Chestionarul Muzeului Bănățean al lui Ioachim Miloia, preotul Alexandru Dorobanțu, la 24 iunie 1928 (inv. 542), a întocmit o listă relativ completă a preoților care au păstorit la Topleț. Primul preot este Dimitrie Sirlea în anul 1730. Acesta este preotul Dimitrie din însemnările de față. În vremea sa s-a înălțat la Topleț o biserică din lemn cu hramul Sfântului Întâi Arhidiacon Ștefan, în anul 1740, sub episcopul Isaiia (Antonovici) (eroarea de dată datorându-se celui care a întocmit statistica din 1757, știindu-se că Isaiia e înscăunat la 1741 (cf. I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, pp. 213, 229, nr. 12). Aceasta este biserica amintită la 1749 (cf. N. Iorga, *Observații și probleme...*, 1940, p. 94, după care, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 176), când pe un Antologhion tipărit la 1745 s-a scris: „Acest Minei iaste a sfintei biserici a Toplițăului, cumpărat cu 23 f. bani Toplicenilor, și ai Bărzenilor, a Pecenișchii, a Coramnicului și ai preoților, 1749” Uniunea bisericească între Topleț, Pecenișca, Bârz și Coramnic este evidentă și folositoare dacă șinem seama că în statistica citată mai sus, din anul 1757, nu sunt amintiți preoții Toplețului dar sunt numiți cei ai Pecenișchii: Gh. Dragulov... și Gheorghe Popovici. Preotul Gheorghe Dragolovici este al doilea, menționat la 1750 în lista întocmită de Alexandru Dorobanțu care nu-l menționează și pe Gh. Popovici. La 1762 e menționat preotul George Sirlea, iar la 1763 Toma Popovici. La 1765 – Anghel Sporea, iar la 1772, Ilie Sirlea și Toma Popovici. Toma Popovici împreună cu Ilie Popovici sunt amintiți la 1775 (cf. I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 342). Lor le urmează Vasile Popovici – 1796, Nicolae Mateevici – 1808, Solomon Mateevici – 1839, Ștefan Mateevici – 1864, George Bogoevici – 1875 ș.a. Mai amintim că la 1751 (I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 193), sunt amintiți preoții Gheorghe și Gheorghe Popovici. Primul Gheorghe este, fără îndoială, Gheorghe Dragolovici. Cât privește biserica nouă, ridicată la 1814, (cf. N. Cornean, *op. cit.*, p. 584–587 și N. Stoicescu, *op. cit.*, *loc. cit.*) ea n-a fost zidită la 1910, (la i. Lotreanu, *op. cit.*, p. 424), ci reparată și repictată de N. Hașca.

²³ Pesty, *op. cit.*, 93–97, plasează ridicarea bisericii din zid la 1828 câtă vreme N. Cornean indică anii 1821–1825, (N. Cornean, *op. cit.*, p. 342–343 și n. 2) iar N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 80, indică anul 1825 invocând însemnările publicate de N. Iorga, *Observații și probleme...* 1940, p. 77: sfințirea bisericii noi la 18 octombrie 1825 ca și „dogătarea” ei în acel an la 16 februarie, cheltuindu-se 6.000 f; I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 213, 230, nr. 27, publică în statistica eparhiei Caransebeș din 1757 următoarele despre Teregova: există o biserică din lemn cu hramul Nașterii Sf. Ioan Botezătorul ridicată la 1740 în vremea episcopului Isaiia (Antonovici) sic!) vezi *supra* Topleț și n. 22), satul având 130 de case iar preotul nu este numit. Numele său, Gheorghe, îl cunoaștem însă din conscripția de la 1751 (cf. I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 193). Acesta va fi fost același cu Gheorghe din 1741, iar menționarea și a preotului Iancu, arată că Pesty, *op. cit. loc. cit.* indică bine existența a două parohii. Nu credem că anul 1780 pomenit de I. Lotreanu, *op. cit.*, p. 211 ca dată pentru ridicarea bisericii este corect. Oricum, biserica a ars în războiul cu turcii la 1788 (cf. Pesty, *op. cit. loc. cit.*, N. Iorga, *op. cit.*, p. 77, însemnarea din 6 nov. 1788, la reîntoarcerea în sat de pe Crișul Alb, scrisă de preotul Zaharia Tătucu, al cărui tată, Ignatii, slujise ca preot în același sat vreme de 38 de ani, cf. N. Iorga, *Ibidem*, dar și conscripția din 1775 (v. I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 343), când în satul cu 194 de case slujeau preoții Ignat Tătucu, Nicolae Trailovici și St. Popescu-Berenci. Biserica de lemn, arsă în 1788 laolaltă cu tot satul, a fost înlocuită temporar cu una din nuiele lipite cu lut (v. RISBC, 1946, p. 46, și N. Stoicescu, *op. cit.*, *loc. cit.*). Cuantumul contribuției celor doi preoți este un indiciu al puterii economice a satului care avea două parohii.

Popu Ioanu din Teregova 2 f.²⁴

iară de la Popa Nicola din Bozovici, venčanița, 6 f.²⁵

Și au mai rămas 5 f.

1741, oc. 8.

Amu tocmită cu chinezulu de la Tincova,²⁶ anume Miclău Stănuț și cu Miclău Țula și cu Mărtinu Floca, să sfințimu besearica dinu satu, însă amu tocmit flor. 44 și scânduri 40, și să avemu a veni peste trei săptămâni, și amu priimitu acum întâi flor. 10, și am lăsat aicea în sat până a veni noi trebniculu și sfântulu antimis.

Iun. 26, 1741

Ot kako e sam preselil ko Sebišu što sam ot koga što primul prvee.

Primio sam ot popa Stančul²⁷ iz Iaza obično 3 f.

Ot popa Petre iz Sacul²⁸ obično 4 f.

²⁴ Vechea biserică din lemn a Teregovei cu hramul Sf. Mare Mucenie Dimitrie, este menționată – fără a i se nota anul înălțării – în statistica din 1757 (cf. I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 205, 222, nr. 8) an în care satul avea 160 de case iar preot paroh era Ioan Popovici, la fel ca și în 1751 (*Ibidem*, p. 192), identic cu Ioan din 1741. Nu este exclus ca acel Petru Bumbăcilă ce semna la 13 august 1756 pe un Triod cumpărat din banii satului Teregova (cf. I.B. Mureșianu, *Cartea veche...*, 1985, p. 263) să fie un al doilea preot, contemporan cu Ioan într-un sat care, prin mărime, admitea două parohii, așa cum pare a o atesta și statistica din 1775 când pentru cele 286 de case sunt amintiți patru preoți: Mihai Pop. Nicolae Pop. Ion Popa și Marcu Bumbăcilă (cf. I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 343). Cei doi Bumbăcilă vor fi fost rude cu Obercnezul Ianăș și Obercnezul Iovan (cf. Costin Feneșan, *op. cit.*, pp. 59 și n. 55, 95 și n. 9, 100–101; v. și N. Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, Timișoara, 1981, pp. 179–181). F. Pesty, *op. cit.*, p. 545–551, datează ridicarea bisericii din zid în 1786, și la fel, N. Cornean, *op. cit.*, pp. 576–577, preot fiind Mihai Grozăvescu. Un paroh Grozăvescu, semna la 1818 pe un liturghier de Râmnic (cf. I.B. Mureșianu, *op. cit. loc. cit.*). Biserica, arsă de turci la 1788, era refăcută la 1798 când a fost sfințită de episcopul Iosif Ioanovici de Șacabent (cf. N. Cornean, *op. cit., loc. cit.* unde o greșeală de tipar modifică cu nouă ani anul sfînițiri: bisericii refăcute după incendiu, RISBC, 1946, p. 46; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 145). Este greu de acceptat că cele relatate de Pesty, *op. cit., loc. cit.*, privind dobândirea unui preot la Teregova abia în 1786 care n-avea unde locui în lipsa casei parohiale și care, implicit, stătea la Verendin în garnizoană, corespund total realității, fiind infirmate de alte izvoare. Ar putea fi vorba de un post de preot nou creat.

²⁵ V. *supra*, n. 20.

²⁶ V. *supra*, n. 6. Cf. și C. Feneșan, *op. cit.*, p. 45, n. 169. Mai adăugăm menționarea preotului Nicolae și în conscripția din 1751, cf. I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 192.

²⁷ V. *supra*, notele 9 și 16.

²⁸ N. Cornean, *op. cit.*, p. 517–518, menționează biserica zidită la 1839 sub preotul Nicolae Blajovan, V. și Pesty, *Krasso vármegeve története*, II/2, Budapesta, 1883, pp. 188–196; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 131, menționează existența unei biserici înainte de 1809 care a fost reclădită la 1839. Publicarea statisticii eparhiale din 15 ianuarie 1757 (cf. I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, pp. 209, 226, nr. 56), ne-a permis să aflăm că biserica din lemn a satului a fost ridicată în anul 1729, sub episcopul Maxim (Nestorovici), având hramul Sf. Nicolae, în 1757 parohul satului era Iosif Popovici, evident, aceeași persoană cu preotul Iosif din statistica pe 1751 (cf. *Idem*, p. 193). Datarea ridicării bisericii în 1879 (i. Lotreanu, *op. cit.*, p. 353–354), este greșită.

În 1788/90, cu prilejul războiului cu turcii biserica fusese parțial arsă după cum aflăm din lista parohiilor de la 1792 aflată în arhivele din Lugoj și copiată de Ion Boroș (Arhiva Muz. Banatului, Dos. Mon. Ist. – 1930).

Ot popa Nicolae iz Merul obično 7 f.²⁹
Reštancie ot popa Zaharia ot Cute, 4 f.³⁰
Reštancie ot popa Mihaila iz Obreja obično 5 f.³¹
Primit ot kneza sebiškoga 16 f.³²
i ot Tenovaci³³ dao sam duhovnik Ioanu 2 f.
Ot Popa Nicolae iz Ozovika,³⁴ 48...
Ot popa Ioana ot Prisake venčanica 6.³⁵
Ot Kaldaraša venčnice ducati 1 f.³⁶
Ot ednoga Grko venčanice 1 f.³⁷
Obrākneza Mehadiie (șters).
De la Ioja cātana venčanița 1 f.

²⁹ Vezi, *supra*, n. 11. La 1745, popa Nicolae mai slujea încă (cf. I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 189) cātă vreme la 1751, biserica era slujită de preotul Mihail (*Idem*, p. 192), care nu e menționat la 1757 dar e amintit în conscripția din 1775 (*Idem*, p. 341), laolaltă cu Nicolae Popovici, înșiruit după el care ar putea fi fiul lui Mihail și nepotul (?) lui Nicolae cel menționat la 1741 și 1745.

³⁰ Vezi, *supra*, nota 7.

³¹ Vezi, *supra*, nota 8.

³² Probabil cneazul orășănesc al Caransebeșului, Ilia, cf. C. Feneșan, *op. cit.*, p. 25, n. 33, atestat la 1742. V. mai jos. Cât privește destituirea sa de către caransebeșeni datorată abuzurilor, petrecută în 1742, vezi C. Feneșan, *op. cit.*, p. 49 și n. 204; v. *infra*, n. 123.

³³ Să fie vorba de locuitorii din Târnavă (?) = Ternovicki = Tenovački (?).

³⁴ Probabil, o transcriere greșită. Evident, este localitatea Bozovici. Preotul Nicolae mai este menționat în două rânduri în însemnările de față, vezi *supra*, notele 20 și 25.

³⁵ Despre biserica din Prisaca avem date lacunare. N. Cornean, *op. cit.*, pp. 484–485, amintește numai biserica zidită la 1863; i. Lotreanu, *op. cit.*, p. 333–334, menționează biserica din 1863 ridicată „în locul celei vechi, de lemn care a datat din 1789”. A se vedea și Pesty, *Krasso*, II, 2, pp. 114–118 și *idem*, *Szöreny*, II, p. 475. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 122 și n. 22, menționează biserica din lemn din sec. XVIII care a ars la 1791 și a fost reclădită la 1863 punându-i-se turnul la 1902 și fiind reparată la 1906. Totodată amintește documentele din 1799 privind mutarea satului. Din statistica eparhiei Caransebeșului din 1757 (I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, pp. 207, 224, nr. 40), știm că satul cu 86 de case avea o biserică din lemn cu hramul Sf. Apostoli Petru și Pavel înălțată sub episcopul Moise (Stanoevici) la 1725, Popa Ioan slujea biserica și la 1745 (*Idem*, p. 189) și la 1751 (*Idem*, p. 192) iar la 1757 îi aflăm numele întreg: Ioan Oprovici, adică Oprea.

³⁶ Să fie vorba de un grup de țigani căldărari? Un Dumitru Kalderasch e amintit la Lugoj în 15 nov. 1748 (cf. Adattar, II/2, 1907, p. 17).

³⁷ „Gr(č)ko” (?). La cununia unui grec. Ca și mai sus, când sub Tenovacki (v. *supra*, n. 33), ar putea fi vorba de locuitorii satului Târnavă unde duhovnicul Ioan din Caransebeș va fi slujit în lipsa unui preot sau, mai jos, când se amintește cununia cătanei Ioja sau când sunt amintiți căldărașii, în însemnări sunt notate și sume ce nu provin din parohii.

Iz Kornereva za rad antimisa primih 40.³⁸
Ot Mehadie radi crkvu... 16 f.³⁹
Ot obrikneza mehadiiskago mlostenie dukata 2.
Suma 277 (șters)
Ion Bogoșanu.
De la Valia Boului et cununie 2 f.⁴⁰
De la Preobrajenie.

³⁸ La 1740 se ridicase în sat o nouă biserică din lemn (v. I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, pp. 213, 230, nr. 19) sub episcopul Isaia Antonovici avându-l paroh pe Stanciul Ioanov. Primirea antimisului de către biserică la 1741 e firească la un edificiu nou. Biserica a ars în războiul cu turcii la 1788, fiind înlocuită cu una de nuiele și apoi cu cea din zid ridicată între 1797–1805 (cf. RISBC, 1946, p. 46; N. Cornean, *op. cit.*, pp. 224–226; N. Stoicescu, *op. cit.*, pp. 52–53; la N. Lotreanu, *op. cit.*, p. 146: anul 1836 e dubios). Biserica arsă la 1788 a fost făcută cândva, după 1775, an la care satul nu avea biserică (cf. I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 341). Tot astfel, biserica din 1740–1741, nu mai funcționa, dintr-un motiv sau altul – dar nu obișnuit, la numai trei decenii de la ridicare.

³⁹ Știrea este prețioasă indicând îndatoririle protopopului de Caransebeș față de Mehadia și, în acest caz, față de noua biserică. Totodată se lămurește șirul bisericilor ce-au funcționat în Mehadia, așa cum îl avem datorită lui Nicolae Stoica de Hațeg. Înainte de toate se cuvine să menționăm că anii 1730 și 1731 referitori la zidirea bisericii din Mehadia, sunt fie o greșeală de lectură fie una de tipar, trebuind citiți ca 1780 și 1781 (V. N. Iorga, *Observații și probleme...*, 1940, p. 80). Șriul bisericilor ar fi: o biserică din lemn ridicată la 1681, în vremea turcilor ce era amplasată înaintea caselor unui anume Gurgi Bo... și care a fost distrusă în războiul austro-turc din 1716; o a doua biserică ce-a fost de asemenea din lemn și care a funcționat după războiul din 1716 și până la războiul din 1737/39, fiind incendiată în 1737. Îi urmează o biserică mică, (din lemn sau din nuiele?) făcută „în grădină, întră casa acuma a părintelui Nicolae Dimitroviču și a dom. capetan Gheorghie Mețcheriu, în care biserică de la an. 1739 până 1750 au slujit. Preoți au fost Gheorghe Ilinescu (v. *infra*) și popa Lăpădat, apoi și popa Evstatie și Popa Athanasie Stoica, și făcându-se a 4-a beserică (cf. și N. Stoica, *Cronica Banatului*, Timișoara, 1981, p. 190), a 3-a s-au stricat, și s-au făcut școală și încă un plașu. A 4-a biserică la an 1750, de nuele, mărișoară era, frumos zugrăvită cu candilile ceaste de argint împodobită, într-acest locu unde stă căstă de acuma; harăngu mare Costa Bălda l-au dat.” (cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 106). Oprindu-ne aici să amintim că la 1757, (I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 229 nr. 1), se menționa Mehadia ca oraș cu 220 case cu biserică ortodoxă sobornicească din lemn, cu hramul Sf. Nicolae din Mira Lichiei, înălțată sub episcopul Isaia (Antonovici) la 1748 și înoită cu totul de episcopul Ioan Gheorghievici la 1752. Parohi erau Eustatie Gheorghievici, vicar și Atanasie Popovici (adică Stoica !)... Înnoirea însemna probabil zugrăvirea tâmplii ce continuă la 24 februarie 1751 când s-a născut N. Stoica de Hațeg (*op. cit.*, p. 190).

⁴⁰ Azi, Păltinișu. Satul a fost mutat la 1798–1799, (cf. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 117, n. 5). Unii amintesc o biserică la 1811 (N. Cornean, *op. cit.*, p. 598, vezi și Pesty, *Krasso*, II, 2, pp. 192–194) câtă vreme N. Stoicescu, *op. cit.*, *loc. cit.* menționează o biserică de sec. XVIII arsă de turci la 1791 care a fost reclădită la 1811 sau 1825 (?). Anul 1825 este amintit în legătură cu sfințirea bisericii. La 1745 la Valea Boului este menționat preotul Secula iar la 1751, preotul Vasile, (cf. I.D. Suci, N. Constantinescu, *op. cit.*, pp. 189, 192). În 1757, la sat, nu se menționează nici existența bisericii nici a preotului (*Ibidem*, pp. 207, 224, n. 30). S-ar putea ca taxa de 2 florini menționată fără numele vreunui preot să fi fost încasată direct de protopopul Caransebeșului care va fi celebrat căsătoriile.

De la Uspenie.

De la popa Gheorghie din Mehadiia ot cununie 4 f.⁴¹

De la niște țigani din Mehadiia ot cununie 2 f.

De la popa Crsta au globit pre popa din Tufări⁴² un galbenu și 2 oche de cără. Popa Stanislav⁴³ au ascunsu de anuțărții 8 cununii, și le-am luat acum, și mie mi-a cinstit de bună voe a lui un galbenu.

Popa Crsta⁴⁴ au bătut pre 2 popi și-i viindu la mine la judecată și eu l-am certat, și apoi el de bună voe a lui mi-au dată un galbenu.

De la orășeni 40 f.

De la Tincova 10 f.

Sum(a) 325.

1741, sep. 13

Să știe că astăzi s-au sfințit besearica orașului Mehedii⁴⁵ dinu porunca Preasfinții Sale domnului Mitropolitul Isaiia Antonovici.⁴⁶ Și iarăș din porunca Preasfinții Sale am ajezatu cutia besericei și amu orânduitu să fie fiiu bisericescu dumnealui jupănul Lupul,⁴⁷ să poarte grije de toate lucrurile sfintei bisearici.

Așijderea am orânduit și cărstnic pe dumnealui Barbulu Cojocariulu, să fie slujitor dreptu sfintei beserici, și a sluji la toate lucrurile ceale ce i se vor da înainte de la fiul besereceascu și de la preotului orașului.

Pentru casa care am cumpăratu de la Lăzoane am datu 25 f. 1741, Iulii în 16, în Caransebiș.

Tefteru pentru cheltuiala caselor.⁴⁸

Întăi am tocmitu mașteri de lemnu să tae totu lemnul cătu va trebui și să le și facă casele cu 10 galbeni și li-am dat:

întăi arvună 40 f.

și altă dată 10 f.

altă dată 5 f.

⁴¹ Acesta este preotul Gheorghe Ilinescu, cf. însemnările lui N. Stoica de Hațeg, publicate de N. Iorga, *Observații...*, 1940, p. 107, V. *supra*, n. 39, și *infra*, nn. 95, 102.

⁴² Se menționează biserica zidită la 1815 făcându-se legătura cu Regep-Aga de la Ada Kaleh (cf. N. Cornean, *op. cit.*, p. 586–587; I. Lotreanu, *op. cit.*, p. 426; la 1751 este amintit preotul Barbul, iar la 1775, preotul Nicolae Mihailovici, (cf. I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, pp. 193, 342). La 1757, satul nu avea biserică, preot fiind Radu Popovici, (*idem*, pp. 212, 228, nr. 11).

⁴³ Probabil, preotul din Rudăria, v. *supra*, n. 21.

⁴⁴ Nu l-am identificat în alte izvoare. Nu știm unde a slujit.

⁴⁵ Data sfințirii nu contrazice data ridicării ei, la 1739, v. *supra*, n. 39.

⁴⁶ O inadvertență. Isaiia Antonovici era episcop.

⁴⁷ Deși am fi tentați să-l identificăm pe acest jupân Lupul cu Lupu Drăghici amintit în ultima însemnare datată 1741, Av. 23, ni se pare mai probabil să fie vorba de acel neguțător Lupu Slăcnariu, amintit alături de alții ca cei ce-au ridicat biserica din 1739, v. N. Iorga, *Observații...*, 1940). p. 107.

⁴⁸ Casele despre care este vorba sunt cele vlădicești, distruse în anul 1738 sau la începutul lui 1739. Asupra acestor însemnări, vezi, *infra*.

Pe scânduri de tei am dat 4 f. i pol.

Pe cositu de fân și pe strânsu făcut boghie am datu 15 f.

Zidariului pentru amândoa pivnițele am datu 14 f.

Cându au venitu domnul Vlădica de la Dobra la Lugoj⁴⁹ pentru dresul hintovului am dată galbeni 1.

Cându am mersu eu la Logoj de am așteptat pe domnul Vlădica, cându au venit de la Dobra, mergându eu și viindu, am dat chirie 4 f. Duhovnicului⁵⁰, cându am mersu la Temișvaru am dat 2 f.

La 8 lucrători (sic) într-o zi, care au scos cărămidă, câte 10 poturi pe zi, fac 2 f.

La casa care am cumpărat de la Lăzoane pentru ferești și pentru lavițe și pentru altă sobă, care am făcut de iznoavă, am cheltuit 15 f.

Pe 9 sute și 50 de șindre, câte 20 pot, sumă am dat 5 f.

Și 30 de pot. iar pe șindre am dat pe 5 sute... 1,2 i pol.

Iară pe 3 sute și 50 de șindre am dată 1 f.

Slughi Ursului am dat 6 f.

Și domnul Vlădica i-au dat 4 f.

Iară pe 2 sute și 50 de șindre am dat pot. 25.

Pe 20 de măsuri de vară, câte 4 pot. am datu 2 f.

Pe 4 sute de șindre, câte un mariaș, am datu 4 mariași.

Iară pe 3 sute, câte un mariaș, am dat 3 mariași.

Iară pe 2 sute am dat mariași 2.

La 2 lucrători într-o zi pot. 20.

Iară la 7 lucrători într-o zi pot. 30.

Apo(i) iară la 2 lucrători într-o zi pot. 20.

Apoi iară la 2 lucrători într-o zi 1 f.

Cându au adus d'intăi carăle lemnul, am dat la cărăuși pe pită și pe rachiu 2 f.

Pe 2 oche și 3 mitre de feru am datu pot 22.

Iară pe 4 oche și 3 mitre de feru am dat pot. 38.

Pe un čabaru mare și altul mic am dat pot. 30

La 7 lucrători într-o zi pot. 30.

Pentru săpatul pivniți 4 f.

Iară pe șindre, 2 sute și 50. am dat pot. 30.

La 5 lucrători (sic) într-o zi pot. 50.

Iară într-altă zi, la 10 lucrători (sic), am datu 2 f. i pol.

Apoi iară la 4 lucrători într-o zi f. 1.

Iară la 6 lucrători (sic) 1 f. i pol.

Cându iară au adus carăle lemnu, pe pită și pe rachiu 2 f.

⁴⁹ În ianuarie 1741 se propunea mutarea episcopului de Arad, Isaiia Antonovici la Caransebeș (I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 184–185; v. și p. 188 sqq). Isaiia Antonovici a administrat și eparhia Caransebeșului după moartea episcopului Eftimie Damianovici. Din însemnări nu rezultă o vizită a sa la Caransebeș ci numai trecerea prin Lugoj și mai departe probabil, prin Timișoara, la Arad, V. și I.D. Suci, *op. cit.*, 1977, p. 117.

⁵⁰ Duhovnicul, pe numele său, Ioan, e amintit și mai sus.

Pe cue de șindre și de lațuri am dat la jupănu Ilie, să aducă de la Temeșvar 12 f.

La 8 lucrători într-o zi 2 f.

Iară la 10 lucrători într-o zi 2 f. pol.

Am cumpăratu pe sama curții o cocie și un cal și hamurie, pe care am data 32 f, iară altu cal iaste cumpărată cu 16 f.

Pe un čup mare de murat crastaveți am datu pot 16.

Maistorului care au făcutu grajdiul i-am dat odată 5 f.

Altă dată i-am datu 12 f.

Iară la 6 lucrători 1 f. i pol.

Ursului slughi 2 f.

Pe trei căzi de varză 12 f.

Pentru 4 brove am dat 6 f.

La doi lucrători pot. 20.

La un zidari am datu 1 f. i pol.

Pentru oțetu de crastaveți 6 oche, câte 2 gărași (*sic*) oca.

Pentru ce au lipit grajdiu 4 f.

Meșterului din Prisaca 1 f.

Pentru feru 1 f. i pol.

Pentru o brcnezi (*sic*) 3 f.

Pentru o masă am dat 1 f. pol.

Cându a poruncit domnul Vlădica să mergu la Verșețu⁵¹ am plătit chirie 2 galbeni, și pe cale am cheltuit 2 f.

Cându am trimis hintovu la Verșețu 3 f.

Pentru ușa pivniții... f.

Cându am mersu la Temeșvaru cu popa Ionu⁵² și cu dascălu și Urusu sluga, am cheltuit 8 f., și dintr-acești 8 f., mi-au datu domnul Vlădica acolo la Temeșvaru un galbenu și 2 f.

Iară 2 f. au rămas.

Când am venit cu domnul Vlădica de la Verșețu, am cheltuit sara la coine f. 1 i pol.

Pe soba ča noao 2 i pol.

La lucrat la vie 1 f.

La diresu căruți în Făget 1 f.

Iară meșterului pentru grajdi 13 f.

Pentru lipitul gr(ajdiului) (șters).

Suma 333 și 15 x.

1741, iul. 2.

Pentru un zobun al micu am cheltuit 10 f.

Pentru pânză am dată 2 f. i pol.

⁵¹ Însemnarea indică elocvent că încă la acea dată eparhia Caransebeșului era condusă de la Vârșeț.

⁵² Foarte probabil identic cu duhovnicul Ioan din Caransebeș întâlnit în însemnările de față.

Preotesi lui popa Miclăuș am datu 4 f.⁵³
Am datu duhovnicului Ioan împrumut a. 7.
Lui popa Dimtrie⁵⁴ mariiaș 4.
Lui popa Lazaru de la Ogradenie mar(iași) 2.⁵⁵
1741 iul. 16.

Când s-au început casele arhieresti în Caransebeș, carele cine ce au făgăduit.

Întăi chinezul din Prisaca cară 7.
Gurca din Iazu cară 7.
Din Obrejie cară 2.
Si 2 galbeni au făgăduit pentru biserică ei să dea.
Obrăcnezu Gheorghe cară -
La Crăpa⁵⁶ 2.
La Bolovașnița⁵⁷ 1.
La Vărăciorova⁵⁸ 1.
La Vălișoara 2.
La Borlova⁵⁹ 1.
La Răcani.⁶⁰ 1.
La Varu 2.
La Zervești⁶¹ 2 galbeni.
De la Cicleni 1 galben.
Obrăcnezu Săcoșanu.
La Brebu 2.
La Zorlenți⁶² 0,2 galbeni.

⁵³ Popa Miclăuș va semna și alte documente (v. mai jos).

⁵⁴ Popa Dimitrie este amintit în același document ca și popa Miclăuș. El slujea încă la 1751 (cf. I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 192 ca și în 1757 când îl aflăm cu numele întreg: Dimitrie Popovici (*ibidem*, p. 222).

⁵⁵ La 1751, la Ogradena slujea preotul Nania – același probabil cu Nan Popovici amintit la 1757 (cf. I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 193, 229) când era paroh la Dubova, unde nu există biserică în vreme ce la Ogradena da. De altfel conscripția din 1775 (*idem*, p. 342) îi menționează pe preoții Gheorghe Popovici și Nan Popovici care slujeau în satele Ieșelnița, Ogradena și Dubova. V. *supra*, nota 19; Acest Lazăr să fie identic cu parohul Lazăr Popovici din Iaz – Caransebeș cum scria cu litere latine în 1746? (cf. Bălan, Ghidin. *op. cit.*, v. mai jos)

⁵⁶ Din 1964 se numește Valea Timișului.

⁵⁷ Azi, comună în jud. Caraș-Severin. A nu se confunda cu satul Valea Bolvașnița, com. Mehadia, jud. Caraș-Severin.

⁵⁸ Azi, sat al comunei Bolvașnița, jud. Caraș-Severin. A nu confunda cu Vărăciorova de lângă Turmu Severin.

⁵⁹ În repetate rânduri, la I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, *passim*, sub voce, confuzii cu Borloveni; v. *supra*, n. 17.

⁶⁰ Cu siguranță, Ruienii, azi Turmu Ruienii, comună, jud. Caraș-Severin.

⁶¹ Azi, sat, com. Turmu Ruienii, jud. Caraș-Severin. Acesta este satul numit, aflat cu siguranță în cercul Timiș.

⁶² Probabil Zorlențu Mare, comună, jud. Caraș-Severin.

La Zorlenței^{62a} 1 galben
La Scămaș⁶³ 3.
La Zervești⁶⁴ 2 galbeni.
La Sacu 2 galbeni.
La Prisaca 2.
La Gupa⁶⁵ 1.
La Valia Boului 1.
Obrăcnezu Mihai Po.⁶⁶ (*sic*) din Ciuta man (*sic*) cară 1.
Din Ciază (*sic*)⁶⁷ a Giurchii au venit 1.
Din Mačova 1.

1741, Av. 23, în Caran.

Lupu Drăghič care au spus că au mătușa lui anume Petriia în mână lui Petco jurat 400 f. amanet să-i ție încă înaintea răzmiriții.

Milița din Mehadiia, muiarea lui Crsta Toma, iară din Mehadiia au trăit cu bărbatu un anu și gumătate și iasta un și gumă/tat/e de cându au fugitu de după bărbat.

Eu Milița din Mehadiia, fămeaie lui Cărsti Thomi, fugindu eu de după bărbatu și fiindu fugită un an și jumătate, și viindu la judecată la Sfinția Sa, cinstitul protopop, fiindu și alții preoți și dumnealui viță-cnezu, iată acuma mi s-au ertat judecata, adecă vina ce am fostu făcutu, iar, mai făcându altă dată așa precum am făcut, să aibu eu o lua judecata îndoită adecă bătae.

Eu Milița ot Meh.

O primă constatare ce poate fi făcută pe marginea acestor însemnări este aceea că ele sunt scrise între 26 iunie și 8 octombrie 1741.⁶⁸ Cu toate că numai patru dintre ele menționează după dată, și localitatea unde au fost scrise, noi credem că – excepție făcând însemnarea din 8 octombrie 1741 referitoare la biserica din Tincova – toate celelalte au fost făcute la Caransebeș. În sprijinul acestei afirmații menționăm cele două însemnări din 16 iulie 1741, prima – făcută la Caransebeș iar cea de a doua – fără loc – greu de crezut că va fi fost scrisă în altă localitate.

Prima dintre notații este cea din 26 iunie 1741, scrisă în întregime în sârbește ceea ce denotă că autorul era mai deprins a scrie în această limbă.

În ce privește notația datată la 5 ap. 1741 u Karansebeș ea trebuie considerată ca datând din 5 august 1741.

^{62a} Probabil Zorlencior, sat al com. Zorleanțu Mare.

⁶³ Foarte probabil Scăiuș: sat, com. Fârliug, jud. Caraș-Severin.

⁶⁴ Lectura greșită pentru Zgribești, sat, com. Știuca, jud. Timiș. ce ținea de cercul Bucoșniței (Pogăniș) ca și celelalte localități din șir (cf. J. Ehrler, *op. cit.*, p. 131)

⁶⁵ Azi Jupa, oraș Caransebeș.

⁶⁶ Mihai Pele, cf. C. Feneșan, *op. cit.*, pp. 127–164.

⁶⁷ V. *supra*, în aceeași însemnare: „Gurca din Iazu cară 7” probabil același stâlcit la scriere sau la lectură.

⁶⁸ La aceste însemnări publicate de N. Iorga se referă și Costin Feneșan, *op. cit.*, p. 127.

Înainte de a discuta cuprinsul însemnărilor se cuvine a ne apleca și asupra celui care le-a redactat. Precizarea făcută de N. Iorga și anume că autorul acestor însemnări a fost „*un ajutor al Vlădicăi*” își găsește confirmarea nu numai în cuprinsul general al acestora ci cu deosebire în ultima dintre ele, datată 1741 Av. 23 în Caran și semnată de Milița din Mehadia care spune: „... și viindu la judecata la Sfintia Sa cinstitul protopop fiind și alți preoți și dumnealui vițăcnezu...” arătându-ne prin aceasta că cel care face însemnările este protopopul Caransebeșului însărcinat de episcopul vremii cu conducerea unei părți a episcopiei.

Acest protopop se ocupă nu numai de ridicarea caselor vlădicești ci și de sfințirea unor biserici noi, contractarea ridicării altora noi, judecarea unor abateri etc.

Multiplele atribuțiuni ce-i sunt încredințate readuc în discuție însăși problema episcopiei Caransebeșului.

În anii 1738–1739 când la Caransebeș păstorește ca episcop Eutimie Damianovici⁶⁹, au loc în părțile răsăritene ale Banatului bună parte din acțiunile militare purtate de turci și austrieci. Furia desfășurării acestor operațiuni militare, și, în mod deosebit a celor austriece îndreptate împotriva românilor bănățeni răsculați care pactizaseră adesea cu otomanii, favorizând înaintarea acestora prin Banat, a determinat populația să caute refugiu în Ardeal dar și în alte părți. Dovada o avem între altele, și în însemnările pe care preotul Ioan Popescu le face pe apostolul slavon tipărit în 1696. Pe tabla dreaptă: „Să se știe când s-a spart orașul Caransebeș la anul 1738 în luna lui mai 3 și am venit la Hațeg” iar pe tabla stângă: „Să se știe că acest apostol eu, popa Ion Popescu l-am luat când s-a spart orașul de l-am purtat tot cu mine și acum l-am adus iarăși la biserică la hramul Sfântului Gheorghe, făcătorul de minuni la anul 1738 cu alte cărți dimpreună care se vor scrie pe rând.”⁷⁰

Nu știm căruia dintre atacurile date în acei ani se datorește distrugerea reședinței episcopicești⁷¹. Știm doar că în 1741 era de nelocuit și că protopopul Caransebeșului depune toate străduințele pentru reclădirea acesteia. Această străduință este de fapt, după cum rezultă din însemnări, preocuparea de căpetenie. Pledează în acest sens faptul că dintre cele nouă însemnări, cinci și anume cele mai extinse, se referă la acest obiectiv. Un exemplu grăitor este

⁶⁹ Despre Eutimie Daminovici, vezi, I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 117, cf. Adattár, I, p. 43.

⁷⁰ A. Ghidiu, I. Bălan, *Monografia orașului Caransebeș*, Caransebeș, 1909, p. 39; M. Teleguș, *Crucea cu element decorativ în arhitectura populară bănățeană*, în *Mitropolia Banatului*, nr. 7–9; 1967, pp. 483–487; recent, Liviu Groza, *Aspecte militare ale Caransebeșului medieval*, Lugoj, 1993, pp. 78–89, în spec. p. 92 și n. 27; vezi, pentru devastarea Caransebeșului, N. Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, Timișoara, ed. Facla, 1981², p. 184, citat și la P. Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeș, III, 1902, p. 188, sqq. ca și N. Iorga, *Observații...*, 1940, pp. 98–99.

⁷¹ Pentru datarea evenimentului, vezi, Bujor Surdu, *Răscoala populară anti-habsburgică din Banat, (1737–1739)*, în *SMIM*, II, București, 1957, p. 341 și n. 12; V și C. Feneșan, *op. cit.*, p. 59 sqq.

însemnarea intitulată de protopop „Tefterul pentru cheltuiala caselor”. Din această însemnare rezultă că reședința era în curs de reclădire: se tocmeau meșteri, se cumpărau materialele necesare, se termină pivnițele și grajdul. În ritmul în care au demarat aceste lucrări în iulie 1741, este de presupus că la începutul lui 1742 ele erau deja terminate. Dacă ținem seama de faptul că alături de construcții s-a făcut și aprovizionarea cu alimente pentru iarnă, reședința va fi fost funcționabilă în 1742.

În privința reședinței episcopoești din Caransebeș monografia orașului scrisă de A. Ghidiu și I. Bălan ne pune la dispoziție prețioase informații. În monografie⁷² autorii consemnează constatările făcute de unul dintre ei în 1899, cu prilejul demolării vechii reședințe episcopale. Observarea atentă a săpăturilor pentru temeliiile noii reședințe, le-a permis să constate că aceasta a fost distrusă de incendiu în trei rânduri. Pentru două dintre acestea dau ca probabile evenimentele din 1738 și 1788, fapt pe deplin posibil.

Părintele Cotoșman, ocupându-se de cauzele care au putut determina mutarea reședinței episcopale de la Caransebeș la Vârșeț,⁷³ făptuită neoficial sub episcopul Ioan Georgevici iar oficial sub urmașul acestuia, consideră că unul dintre motivele acestei mutări ar fi fost târăgănarea lucrărilor de reparare la casele vlădicești. De fapt, în 1756, episcopul Georgevici cere să se facă reparațiile la reședință, fiind susținut în aceasta și de unii din credincioșii din Caransebeș. Nu știm despre ce reparații era vorba, în orice caz nu de acelea din 1741 pe care „Tefterul” protopopului din acea vreme ne îngăduie să le socotim încheiate.

Este de presupus că apelul de urgentare a reparațiilor din 1756 se referă fie la mărirea reședinței care, poate, nu corespundea exigențelor, fie la o distrugere a acesteia de după 1741 (prin incendiu?).

În anul 1740, episcopul Isaia Antonovici al Aradului cere guvernului austriac să fie numit în aceeași calitate la Caransebeș unde scaunul vlădesc a rămas liber prin moartea episcopului Eutimie Damianovici.⁷⁴

În ianuarie 1741 Isaia este numit administrator al eparhiei Caransebeșului încercându-se prin aceasta anexarea episcopiei bănățene la cea a Aradului. Intenția curții de la Viena este reliefată de raportul baronului Engelshoffen trimis în mai 1741 Înalțului Consiliu de Război din Viena în care se spune: „Antonovici, episcopul Aradului și Caransebeșului a fost instalat de direcția erarială din Timișoara.”⁷⁵ Chiar după această instalare, episcopul Isaia continuă să rezideze la Arad.⁷⁶

⁷² A. Ghidiu, I. Bălan, *op. cit.*

⁷³ Gh. Cotoșman, *Episcopia...*, 1941, *passim*.

⁷⁴ F. Pesty, *A szörényi bányáság és szörényi vármegye története*, I, Budapesta, 1877, p. 373 și n. 2. Vezi și Gh. Cotoșman, *Contribuții la istoria Bisericii române. Isaia Antonovici (1731–1748). Ermitul Visarion Valahul*, în *Mitropolia Banatului*, VII, 1957, 1–3, pp. 82–124; cf. I.D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 117; vezi și Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, Timișoara, Ed. Facla, 1981², p. 189 ca și I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, pp. 184–185, documentul din 24 ianuarie 1741.

⁷⁵ F. Pesty, *op. cit.*, p. 372 și alte documente ale vremii la I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, pp. 184–185, 187, 188, 190; cf. Adattár, I, pp. 89, 101, 103, 212, 213.

⁷⁶ G. Ciuhandru, *România din câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 125.

Că acesta nu-și are rezidența la Caransebeș așa cum credea N. Tincu Velia⁷⁷ o dovedește însemnarea de față din 13 septembrie 1741: „să se știe că astăzi s-au sfințit biserica orașului Mehadia din porunca Prea-sfinției Sale Domnului Mitropolit (sic!) Isaiia Antonovici.”⁷⁸

Cât timp a durat această situație, nu știm precis. Bănuim că tot timpul cât episcopul Isaiia păstorește la Arad. În orice caz, în 1745, îl găsim tot în Arad.⁷⁹

Treburile eparhiei Caransebeșului erau conduse de la Vârșeț. În această stare de fapt administrarea unei părți din eparhia Caransebeșului și anume protopopiatele Caransebeșului, Mehadiei și Lugojului au fost încredințate protopopului Caransebeșului care, chiar fără a fi numit, îndeplinește de fapt funcția de vicar.

Lipsa unei reședințe episcopoești la Caransebeș trebuie să fi determinat încă sub Isaiia Antonovici tendința de a-i muta sediul la Vârșeț. De altfel, sub episcopul Ioan Georgevici, la Vârșeț era un vicar care în îndeplinirea funcției era ajutat de un consistor restrâns.

În orice caz, Isaiia Antonovici păstorește ambele parohii, Arad și Caransebeș, până în 1748 când a fost ales mitropolit.

Această alegere va face ca să se revină la starea normală, putându-se numi un nou episcop în eparhia Caransebeșului în persoana lui Ioan Georgevici care, de fapt, fusese numit de sinodul mitropolitan încă din 1744 în vacanta eparhie a Caransebeșului. În fruntea eparhiei el va fi instalat abia în 1749, deci după înscăunarea lui Antonovici ca mitropolit.

Noul episcop al Caransebeșului grăbește repararea reședinței din oraș dar, în același timp, cumpără la Vârșeț, o casă, grădină și vii. Mai mult chiar, ajutat de credincioșii din jurul Vârșețului, pune piatra de temelie la noua reședință din Vârșeț care va fi terminată în 1763: caransebeșenii sunt puși în fața unui fapt împlinit și, în consecință, sediul episcopatului poate fi considerat ca și mutat la Vârșeț pentru o lungă perioadă de timp. Probabil că această schimbare a determinat și mutarea arhivei episcopiei la Vârșeț. În felul acesta s-ar putea explica faptul că atât cârticica de rugăciuni pe care au fost făcute însemnările referitoare la treburile eparhiei Caransebeșului ca de altfel și două legăminte preoțești despre care va fi vorba mai jos, provin din teritoriul iugoslav.

⁷⁷ N. Tincu Velia, *Istoria eparhiei Caransebeșului*, Sibiu, 1865, p. 108; cf. Gh. Cotoșman, *Episcopia...*, 1941, p. 142, n. 2.

⁷⁸ Numirea lui Isaiia Antonovici ca administrator al eparhiei Caransebeșului se face fără voia sinodului mitropolitan, direct de Viena, lipsind în acest fel Caransebeșul de un titular. Vezi, *supra*, n. 75.

⁷⁹ G. Ciuhandru, *op. cit.*, p. 125; v. și I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 188, nr. 97 din 1743 prin care mitropolitul și patriarhul Arsenie Ioanovici cere Consiliului de Război din Viena să silească pe episcopul Isaiia Antonovici de a rezida în eparhia sa și nr. 91 din 1744 prin care același mitropolit solicită ca Isaiia al Aradului să fie numit și episcop al Timișoarei în locul decedatului Nicolae Dimitrievici, urmărind astfel păstorirea unică de facto a întregului Banat.

O altă categorie de informații o alcătuiesc acelea referitoare la sfințirea bisericilor din Tincova și Mehadia și cele privind contribuția preoților la refacerea reședinței din Caransebeș. Cunoaștem astfel un număr mare de preoți ce păstoresc în această vreme în unele sate din Banat a căror identificare am încercat a o face. Din șirul acestora, între cei identificați cu certitudine se numără și popa Gheorghe din Mehadia, popa Miclăuș și duhovnicul Ioan asupra cărora vom reveni însă în comentariile ce le vom face pe marginea celor două legăminte preoțești.

Viața economică a vremii este oglindită în mare măsură în „Tefterul pentru cheltuiala caselor”. Aici sunt înșirate mărfurile cumpărate și prețul acestora ca de altfel și prețul mâinii de lucru sau al unor reparații.

Astfel, suta de șindrile se plătea cu 10, 20 și chiar cu 30 de polturi, plata mâinii de lucru varia între 5 și 40 de polturi pe zi. Multe lucrări sunt executate prin bună învoială: făcutul caselor – 10 galbeni, săpatul pivniței – 4 florini, lipitul grajdului – 4 florini. Pentru alte cumpărături se dau prețuri globale: o căruță, un cal și hamurile sunt cumpărate cu 32 de florini; un ciubăr mare și unul mic au costat 30 de polturi. Este de reținut numărul relativ mare de feluri de monede aflate în circulație: galbeni, groși, florini, mărieși și polturi. Poltura, monedă divizionară circula și în 1741 deși despre ea se spunea că a fost retrasă încă în 1728. Bogăția de informații economice din aceste însemnări, coroborate cu date din alte izvoare din aceiași vreme ar putea constitui subiectul unei lucrări aparte.⁸⁰

Fără a supraestima valoarea generală a acestor însemnări socotesc că din punct de vedere istoric, le putem vedea ca importante și prețioase pentru viața în Banatul din anii ce-au urmat imediat războiului cu turcii din 1737–1739 și răscoalei antihabsburgice din aceiași ani.

În însemnarea datată *ianie, 26 1741*, scrisă aproape în întregime în sârbește se menționează suma de bani pe care autorul însemnărilor a primit-o cu prilejul mutării sale la Caransebeș, pomenind, într-un rând cneazul Caransebeșului și de două ori pe obercneazul Mehadiiei.^{80a}

În altă însemnare, datată *1741, iuli 16*, sunt amintiți trei obercnezi și anume: obercnezul Gheorghe, obercnezul Săcoșan și Obercnezul Mihai Pe. (le)⁸¹ Dacă despre ultimul se precizează doar că este din Ciuta și nu sunt

⁸⁰ Pentru viața economică a Banatului, din acea vreme, vezi, Bujor Surdu, *op. cit.*; idem, *Aspecte privitoare la situația Banatului în 1743*, în *AIIC*, XIII, 1970, p. 8 sqq; idem, *Sistemul impunerilor fiscale în Banat în secolul XVIII*, în volumul, *Și fan Meteș la 85 de ani*, Cluj-Napoca, 1977, pp. 261–297; dar și Costin Feneșan, *op. cit.*, pp. 34 sqq ca și bibliografia pe care o citează.

^{80a} Poate Gruia, cel fugit câțiva ani mai târziu în Țara Românească ? (cf. Costin Feneșan, *op. cit.*, pp.119–120). Puțin probabil.

⁸¹ Pentru Mihai Pele, vezi, Costin Feneșan, *op. cit.*, pp. 127–164.

amintite sate ce-i sunt subordonate, după numele primilor doi sunt enumerate unele din satele ce depindeau de ei din punct de vedere administrativ.

Obercnezul Gheorghe⁸² avea în subordine și satele Cârpa, Bolvașnița, Vrăciorova, Vălișoara, Borlova, Răcari (=Rueni), Varu, Zervești și Cicleni. Toate localitățile sunt situate la sud-sud-est de Caransebeș, pe dreapta Timișului.

Obercneazului Săcoșan⁸³ îi erau puse sub ascultare satele Brebu, Zorlenți (= Zorleanțu Mare), Zorlenței (Zorleanțu Mic), Scămaș (= Scăiuși), Zervești (evident greșit în loc de Zgribești), Priasca, Gupa (= Jupa) și Valea Boului. Toate se află în zona plasată la est-nord-est de Caransebeș, pe malul stâng al Timișului, fiind evident vorba de cercul Bucosniței sau Pogănișului.

Pentru cel de-al treilea obercneaz, însemnările nu ne oferă decât localitatea unde locuiește – Ciuta și numele său, Mihai Pe. Din alte izvoare⁸⁴ știm că administra cercul Bistra din districtul Caransebeșului în care erau cuprinse 22 de state.

Mărturisim că în urmă aproape cu trei decenii când am elaborat acest studiu într-o primă formă, în lipsa unor documente publicate ulterior, încercăm să conturăm, pe baza însemnărilor din 1741, teritoriul unor obercneze din Banat, presupunând ipotetic, originea acestor împărțiri teritoriale în întinderea districtelor românești bănățene din evul mediu, de dinainte de cucerirea otomană. Cercetările din ultimii ani și, în primul rând, publicarea monografiei lui Ehrler⁸⁵ și a lucrării lui Costin Feneșan⁸⁶ au contribuit substanțial la lămurirea întregii problematicei a obercnezilor și obercnezatelor. Cu toate considerentele formulate de C. Feneșan⁸⁷ dar și de alți autori⁸⁸, cred necesar a aminti informațiile ce par a menționa în Banat, funcția de obercneaz înainte de stăpânirea imperială. Iată despre ce este vorba: în 1738 turcii ajungând la

⁸² Vezi, harta „*Temeswar Bannat abgetheilet in seine District und Process, Anno 1761*” reprodusă la J. Szentkláray, 1879, și J.J. Ehrler, *Banatul de la origini până acum – 1774*, Ediția Costin Feneșan, Timișoara, editura Facla, 1982, pp. 132–133. Satele notate după numele obercnezului Gheorghe aparțin cercului Timiș al districtului Caransebeș, excepție făcând într-un anumit moment satele Răcani (Rueni), Var și Cicleni care la 1774 când Ehrler își concepe monografia aparțineau cercului Bucosnița sau Pogăniș; pe harta din 1761 ele aparțin cercului Timiș. Dar mici modificări în întinderea cercurilor se petreceau mereu (cf. C. Feneșan, *op. cit.*, *passim.*). La Ehrler, un deceniu după harta din 1761, s-au produs, deci modificări (cf. C. Feneșan, *op. cit.*, p. 25, n. 29, p. 93, nota 2 și pp. 97 sqq). Acest obercneaz Gheorghe, va fi fost poate înlocuitorul obercnezului Pârveu cel ucis și jefuit la Teregova înainte de 30 aprilie 1741 de lotrii (cf. C. Feneșan, *op. cit.*, p. 56, n. 34).

⁸³ Cf. J.J. Ehrler, *op. cit.*, pp. 131–132.

⁸⁴ V. *supra*, n. 81. Se numea Mihai Pele.

⁸⁵ J.J. Ehrler, *op. cit.*

⁸⁷ *Ibidem*, pp. 245–249.

⁸⁸ Th. T. Trăpcea, *Organizația cnezială în Banat din a doua jumătate a sec. XVII până în prima jumătate a sec. XIX, în Studii și articole de istorie*, IX, 1967, pp. 235–243; V. V. Muntean, *op. cit.*, p. 136.

Carașova, (nu în Caraș cum credea N. Trâpcea) numesc ca obercneaz pe localnicul Andrei sub autoritatea căruia se aflau și satele Gârliște, Ciudanovița, Giurgiova, Secășeni, Goruia, Reșița și Doman. Dintre acesteá doar Ciudanovița este mutată la Ehrler⁸⁹ în cercul Răcăjdiei.

Cu câțava vreme mai înainte de 1738, un oarecare Bocșan Milia⁹⁰ și el locuitor al Carașovei, revendica funcția de obercnez argumentând că această funcție, în 1701 a fost deținută de un străbunic al său, fapt pe care el îl dovedește cu cinci documente scrise în turcă, română, slavonă și două în arabă. Nu știm de când datează aceste documente dar în vreme ce la 1701 străbunicul lui deținea funcția de obercneaz al Carașovei se poate presupune că anul 1701 nu marchează începutul existenței și deținerii acestei funcții și că documentele prezentate de Bocșan sunt anterioare anului 1701. Este de presupus că străbunicul lui Bocșan deținea această funcție încă din sec. XVII, deci înainte de instaurarea stăpânirii austriece, informație ce merită a fi aprofundată. Acestei informații se cuvine să-i adăugăm unele date cuprinse în recenta lucrare a lui Costin Feneșan. Astfel, obercnezatul figurează de la bun început în structura administrativă propusă pentru noua provincie, ceea ce ar indica poate preluarea acestei instituții – ca și a altora – de la predecesori. La numai o lună de la oficializarea acestei funcții (12 sept. 1718) adică la 15 oct. 1718, necesitatea funcției e contestată, fapt cel puțin bizar în cazul în care ar fi o instituție nou creată – care n-a avut timp să funcționeze.⁹¹ Existența ei încă înainte de cucerirea habsburgică nu poate fi întrutotul negată așa cum consideră unii autori.⁹²

Indirect, pledează în acest sens, menținerea în Banat, sub stăpânirea otomană și până la cea habsburgică a districtelor.⁹³

Încă în preambulul acestui studiu am arătat că Nicolae Iorga atribuia aceste însemnări unui „cleric, ajutător al Vlădicăi care era sârb și un judecător eclesiastic”. Fără îndoială că ceea ce l-a determinat pe Iorga să facă această atribuire este conținutul general al însemnărilor care-l îndreptățesc pe de-a-ntregul. Cu toate că marele istoric s-a abținut de a face vreo adnotare pe marginea lor, nu credem să-i fi scăpat neremarcată partea finală a însemnării datate Av 23, 1741 în Caran, respectiv angajamentul pe care-l semnează în fața scaunului protopopesic de judecată femeia Milița a lui Cârstea Toma din Mehadia, din care rezultă că autorul însemnărilor nu este altul decât protopopul Caransebeșului. În amintitul angajament Milița spune: „fugind eu de după bărbat și fiindu fugită un an și jumătate, și viindu la judecată, la Sfinția

⁸⁹ J.J. Ehrler, *op. cit.*, p. 149.

⁹⁰ Th. N. Trâpcea, *op. cit.*, pp. 235–243. Face mai multe referiri la obercnezii din Banat amintindu-i pe cei ai Mehadiiei, Almăjului, Bistrei, Caransebeșului și Carașovei.

⁹¹ C. Feneșan, *op. cit.*, pp. 21, 22, 25.

⁹² Th. N. Trâpcea, *op. cit.*, *supra*, n. 90; C. Feneșan, *op. cit.* p. 248.

⁹³ cf. C. Feneșan, *op. cit.*, pp. 21–22; vezi și Marius Bizerea, Constantin Rudneanu, *Considerații istorico-geografice asupra districtului autonom al Caransebeșului în Evul Mediu*, în *SIB*, I, 1969, pp. 7–22, unde se amintește că Marsigli, „în 1682 sau 1690/1700”, menționa districtele.

Sa cinstitul protopop, fiind și alți preoți și dumnealui viță-cneazul, iată acum mi s-au arătat judecata”...

Localizarea: „în Caran” trecută după dată arată clar că judecata nu se desfășoară la Mehadia, fapt de altfel imposibil deoarece în acest timp Mehadia nu avea protopop, realitatea confirmată de însemnarea despre sfințirea bisericii orașului Mehadia.⁹⁴

Cine era protopopul Caransebeșului în 1741? În cronologia preoților Caransebeșului întocmită de A. Ghidiu și I. Bălan, primul preot amintit este Ioan Popescu de la care ne-au rămas două însemnări în legătură cu cele întâmplare la Caransebeș în 1738.

În aceiași cronologie, primul protopop menționat este Gheorghe Ilinescul abia în 1756.⁹⁵

Răspunsul la întrebarea de mai sus ni-l dau două legăminte preoțești, ambele din iulie 1741, semnate, primul de toți preoții orașului Caransebeș iar al doilea numai de unul dintre ei. Ca și cartea de rugăciuni pe care au fost făcute însemnările publicate în 1927 de Nicolae Iorga, cele două legăminte provin tot din teritoriul iugoslav. Ambele documente, bine păstrate, scrise pe

⁹⁴ Vezi, *supra*, nota 39.

⁹⁵ A. Chidiu, i. Bălan, *op. cit.*, p. 44; Despre Gheorghe Ilinescu, tatăl soției cronicarului Nicolae Stoica de Hațeg putem spune mai multe. Între copii ce i-a născut soția sa, Catelina Ilinescu, (cf. N. Iorga, *Observații...*, 1940, p. 81) se afla și Natalia, „protopopița”, (*ibidem*), născută în ziua „nașterii Sf. Ioan Botezătorul, în 24 iunie” 1761, (*idem*, p. 92). Ea s-a măritat cu tânărul diacon, pe atunci, cu studiile făcute la Timișoara, în casa părintească din Caransebeș la 2 februarie 1776, (*idem*, p. 101). Prin această căsătorie a fost posibilă hirotonisirea lui N. Stoica ca preot în același an, (*idem*, p. 101). Între 1778 și 1801, Natalia a născut 8 prunci iar în 1801, „îngrecând din nou, au lăpadat”, (*idem*, p. 92). Revenind la Gheorghe Ilinescu, îl aflăm la Mehadia, plătindu-i protopopului din Caransebeș în 26 iunie 1741 4 florini proveniți din taxele de cununie. Este evident că a slujit la Mehadia în 1739–1741, după cum nota Nicolae Stoica de Hațeg (*idem*, p. 107). La 1 iulie 1741 îl aflăm deja la Caransebeș semnând alături de ceilalți preoți ai orașului un legământ în fața protopopului. Era, probabil nou venit în oraș, adus de noul protopop (?), la insistențele binefăcătorilor, jupâniilor Ilie și Daniil (?), ultimul fiind poate aceeași persoană cu martorul Daniil Meloșev. Se pare că noul venit nu s-a bucurat de o primire prea bună în Caransebeș de vreme ce, dintr-un motiv sau altul ajunge în nefericita postură a învinovățitului după numai trei săptămâni, la 25 iulie 1741 (v. *infra*). Depășind acest moment, peste numai patru ani era deja protopop al Mehadiiei, (v. mai jos), și nu mult mai târziu, sigur în 1749, protopop al Caransebeșului unde vreme de două decenii a adunat cu sârg sumele de bani necesari episcopului pentru a ridica reședința de la Vârșeț. Se face astfel apreciat de episcop și temut de preoți și alți protopopi, (cf. N. Stoica de Hațeg, *op. cit.* p. 192). La 1749 era delegat la Congresul Național iliric de la Carloviț, (I.D.Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 191, nr. 104). Îl menționează statisticile eparhiale din 1751 și 1757, (*idem*, pp. 192, 222). Relațiile sale cu Athanasie Stoica, tatăl cronicarului erau, se pare mai vechi (v. N. Iorga, *op. cit.*, p. 89: îi dă lui Stoica 300 florini pentru vila de lemn a episcopului de la Băile Herculane în 1761) fiind evident că Athanasie Popovici și Athansie Stoica, sunt una și aceeași persoană!). N. Stoica de Hațeg, l-a numit, pe Ilinescu „cel rău, ce bătea popii. Acela stăpâna și pre protopresviterul Lugojului, încă și alți protopopi de el se teame și vlădiciei îi plăcea. „N. Stoica de Hațeg, *op. cit. loc. cit.*). Tot Cronicarul (cf. N. Iorga, *Observații...*, p. 102), nota că la 1 septembrie 1768 „s-au pristăvit”. V. și I.B. Mureșianu, *Carte veche...*, pp. 285–286.

coală întregă, cu caractere cirilice, în românește au, în linii mari, cam același conținut, referindu-se la îndatoririle și normele de conduită fixate de protopopul Caransebeșului pentru preoțimea din oraș și nu numai.

Ne aflăm la ceva mai bine de doi ani după evenimentele din 1738–1739 care au zguduit puternic părțile de est ale Banatului, obligând pe mulți locuitori români să se refugieze în Ardeal, în țara Hațegului. Preotul Ioan Popescu din Caransebeș, fără îndoială, că nu va fi fost singurul care face același lucru, luând cu el în pribegie cărțile liturgice din biserica Sf. Gheorghe din Caransebeș și aducându-le înapoi după trecerea primejdiei. Însemnările de pe Apostolul slavon din 1696 exprimă această realitate.⁹⁶

Pe lângă luptele ce au avut loc între austrieci și turci care au determinat exodul populației, trebuie reținute și frământările ce mai au loc în sânul bisericii ca urmare a unirii cu Roma. În consecință, pe plan bisericesc, trebuiau luate măsuri menite să reinstaureze ordinea și disciplina. Acestea sunt motivele care vor determina numirea unui protopop energic, împuternicit cu atribuțiuni care depășeau funcția propriu-zisă ce o deținea.

Acesta a fost Ștefan Spasoevici, necunoscut, după știința noastră, din alte documente publicate până acum. Cât va fi stat la Caransebeș, nu putem ști deocamdată, oricum, cel mai târziu până în 1748, de vreme ce în 1749 protopop era Gheorghe Ilinescul. Putem presupune că Spasoevici a fost numit protopop în 1741, odată cu numirea lui Isaiia Antonovici, episcopul de Arad ca administrator al eparhiei Caransebeșului. După cum, ar fi posibil să nu mai fie protopop de Caransebeș încă în 1745 sau 1744, moment când sinodul mitropolitan îl numise deja pe Ioan Georgevici episcop de Caransebeș, chiar dacă de facto, numirea s-a petrecut după 1748. Poate de plecarea lui Spasoevici de la Caransebeș a depins și numirea lui Gheorghe Ilinescu ca protopop al Mehadiiei. Tot astfel, este posibil ca după plecarea acestuia, noul numit protopop în locul său, să-l însărcineze pe preotul Iordache să țină evidența sumelor restante ce trebuie încasate din diferite parohii.⁹⁷

Cu toate că Nicolae Iorga l-a considerat pe Spasoevici sârb, ținând seama că majoritatea însemnărilor sunt făcute într-o corectă limbă românească, noi îl considerăm ca fiind român venind dintr-un centru bisericesc unde limba sârbă era cea uzuală.

Ambele legăminte datând din același an și aceeași lună, sunt scrise pe același fel de hârtie, format coală dublă, cu filigran I.G.M. pe una dintre file, cu linii paralele în lungimea colii, imprimate ca și filigranul amintit mai sus. Calitatea hârtiei este bună și aceeași pentru ambele legăminte. Cerneala cu care s-a scris primul legământ este decolorată cu excepția aceleia folosite de unul din martori, câtă vreme cea a legământului al doilea este neagră. Iată cuprinsul celor două documente:

I.

1) "Noi preoți ai orașului Caransebeș, care mai jos ne vom numi cu iscăliturile și cu pecețile noastre. Dăm(u) scrisoarea noastră la mâna Cinstiului

⁹⁶ A. Ghidiu, I. Bălan, *op. cit.*, p. 39; M. Teleguț, *op. cit.*, v. *supra*, n. 70.

⁹⁷ I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 189.

Protopopului nostru Kyr Ștefan Spasoevici deînaintea oamenilor de omenie orășani, care și dumnealor mai jos se vor numi, întracestaș chip, precum(u) foarte tare ne legătuim(u) înaintea Sfinți(i) Sale Protopopului, și înaintea orașului, întâi noi nicidecum(u) nu vom călca porunca Sfinții sale. Numai toate ceale poruncite dela Sfinția sa despre folosul sufletesc, cu dragoste vom asculta. Al doilea iarăș foarte tare ne legătuim(u) înaintea Sfinții sale, precum nici într-o zi să nu ne rămăe pravila dela amândoa Sfințele bisearici,⁹⁸ despre leanea Noastră, iar carele din(u)tre noi va fi nebăgători de seamă și pentru leanea lui va rămănea pravila Sfințelor bisearici: acela preot(u) întâia dată să aibă Sfinția sa al canonii după dumneziasca Pravilă, al doilea fiind nebăgători de seamă să aibă ai canonii cu certare, al treilea rând(u), greșind împotriva Sfințelor basearici, să fie lipsit(u) de Noriia lui. Așijderea iarăș ne legătuim înaintea Sfinții sale, precum nici într-o Sâmbătă să nu rămăie acadistul preacestii de la amândoa Besearicile: și paraclisul preacestii să nu rămăie nici într-o zi, ci să avem(u) al ceti deapurare după ciasuri. Și iarăși să avem(u) a face la toate praznecele ceale mari litiea sara; și fără de nici o leane să avem(u) a face la luna noao tot(u) creștinul o oștanie în casă, și când s-ar întâmpla a veni ori care din Creștini, la vreunul din noi, noi îndată să avem a sări și creștinului a-i sluji precum(u) se cade orândueala preoției, și cum(u) să cade creștinului; (așijderea)

2) Așijderea nici într-un chip(u) la cărciume să nu mearjem nici prin târguri a bea, nici la sfânta besearică beat(u) a mearje, și nici într-un chip să nu avem(u) noi dintre noi cuvinte reale sau a dușmănuî unul pe altul(u) sau a înșela unul pe altul; sau a porta cuvinte reale unul asupra altuia, sau minciuni, ar purta; numai cu toată osărdiia a sluji ceale mai sus amintite; și cu toată dragostia și iubovul a trăi unul cu altul(u).

Așijderea și satele ceale ce sunt supuse orașului nostru și noao, precum și susnumitul Protopopul nostru ne va orândui, așa și noi fără de nici un înată sau împotrivie, să avem a sluji. Iar carele din noi se va afla nebăgători de seamă, și va călca vreuna din cele mai sus poruncite, acela precum mai sus s-au scris să aibă a să canoni; și a să judeca. Și pentru mai bună creaderea întărim această scrisoare cu pecețile și cu iscăliturile noastre.

Dat în Caransebeș.

Iulie dni. τ (1) δ ψ M d (1741)

L.S. Sveștenic Ioan Popovici.⁹⁹

⁹⁸ Cele două biserici ale Caransebeșului în acea vreme erau: „Biserica sobornicească, din piatră”, cu hramul Sf. Mare Mucenic Gheorghe, înălțată sub episcopul Moise Stanoevici la 1725 iar acum a fost înnoită și s-a înălțat pe lângă ea un turn de piatră și s-a împodobit întru toate sub episcopul Ioan Georgevici în anul...” A doua biserică, mai mică de lemn, veche, cu hramul domnului Sf. Ioan Botezătorul, „ridicată mai înainte de războiul turcesc ce dintâi/ adică cel din 1716–1718/ iar mai apoi înnoită” /după războiul din 1738–1739 ?/, Datele despre cele două biserici ortodoxe sunt din statistica din 1757, (cf. I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 222).

⁹⁹ Acesta este Ioan Popescu, cel care scrie pe Apostolul din 1696 însemnarea despre spargerea orașului Caransebeș în 3 mai 1738 și fuga sa în Hațeg cu cărțile bisericii Sf. Gheorghe. Identificarea sa cu duhovnicul Ioan din însemnările de la 1741 este foarte probabilă. Se pare că nu multă vreme după acel an a răposat devreme ce nu-l mai aflăm în statisticile anilor 1751 și 1757, (cf. I.D. Suci, R. Constantinescu, *op.cit.*, pp. 192 și 222).

Ierei Iordakie Dimitrievici 1. s.¹⁰⁰
Iere Dimitrie Popovici¹⁰¹
Ierei: Georgie Ilenescu¹⁰²
I.s. Ierii Miclăuș Popovici¹⁰³
+ Ego Iereij Georgius: Daicovicz¹⁰⁴
Nikola Ilea v(e)liki...
al K(ă)văran. sășului. man¹⁰⁵
Adam Ostoiciu martor¹⁰⁶
Eu Mihai Diicul martur¹⁰⁷
Eu Georgie Dima martur¹⁰⁸
Daniil Meloșev martur¹⁰⁹
Mișca Radosavlev martur¹¹⁰

¹⁰⁰ Preotul Iordache Dimitrievici slujea în Caransebeș în anii 1741 dar și în 1745 (cf. I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 189). Iordache Dimitrievici din documentul de față este identic cu preotul Iordache care la 23 noiembrie 1745, ținea caietul de contribuții pentru vladica din Caransebeș, fapt ce ar indica, cum spuneam, că protopopul Spasoevici nu mai era. Este plauzibil ca preotul Gheorghe Iordakievici cel tânăr, care apare în statisticile din 1751 și 1757 să fie fiul (?) lui Iordache de la 1741 și 1745, (vezi, *Idem*, pp. 192, 205, 222).

¹⁰¹ Preotul Dimitrie Popovici, amintit la 1741, este probabil identic cu preotul Dimtriei amintit la Caransebeș în 1751 și 1757, (vezi, *idem*, pp. 192, 205, 222).

¹⁰² Pentru preotul Gheorghe Ilenescu, vezi *supra*, n. 95. Vasile V. Munteanu, *Contribuții la istoria Banatului*, Timișoara, 1990, p. 218, grăbit, nu lecturează textul rezumativ al documentului din 1749 (vezi I.D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 191 nr. 104) și, spre surprinderea noastră, nu s-a ostenit a cerceta scrierile lui Nicolae Stoica de Hațeg. Altfel ar fi știut că Gheorghe Ilescu este, de fapt Gheorghe Ilenescu! Am fi curioși a afla ce documente oficiale sunt semnate de acesta cu numele de Ilievici ???

¹⁰³ Între altele, unul din datormicii lui Spasoevici la 1741 în însemnările publicate de Iorga pe care le-am reluat. (vezi mai sus).

¹⁰⁴ Nu credem că este exclus ca acel preot Gheorghe Dincovici din Caransebeș din 1757 să fie identic cu Gh. Daicovici, fiind vorba, poate de o lectură greșită (I.D.Suci, R. Constantinescu, 1980, *op. cit.*, pp. 222, vezi mai jos).

¹⁰⁵ Cneaz al Caransebeșului 1739(40) – 1742 când este destituit de cetățenii orașului, nemulțumiți, (cf. C. Feneșan, *op. cit.*, p. 49 și n. 204). Tentația de a-l identifica cu jupânul Ilie din legământul semnat de Gheorghe Ilenescu e foarte mare dar, de fapt, acest jupân Ilie este cel căruia Spasoevici îi încredințează 12 florini spre a cumpăra la Timișoara cuie pentru șindrilă și pentru lațuri (v. mai sus, însemnarea din 16 iulie 1741, cf. N. Iorga, *Însemnări...*, 1927, p. 8); v. mai jos, n. 123.

¹⁰⁶ Nu avem alte știri despre acest personaj.

¹⁰⁷ Evident, un diac. Ca mai sus.

¹⁰⁸ Nu știm nimic despre acest martor

¹⁰⁹ Este poate una și aceeași persoană cu jupânul Daniel, menționat în legământul următor din 23 iulie 1741.

¹¹⁰ Nu știm nimic despre acest martor.

II

1) "Eu preotul mai jos(u) anumit(u) dănd(u) atestația mea mai înainte vremea la mână cinstitului protopop Ștefan Spasoevici intracesta kipu și mam foarte tare legătuit(u) întracea mai naintie dată a mea atestație precum(u) eu nici intrun(u) chip(u), să nu am(u) a purta între frați minciuni sau clevețe sau pizmă sau zaviistiie sau să grăesc(u) de rău pre cineva sau precineva, precum mieau cam(u) fost(u) năravul meu până acum(u) deacestea de toate mam fost(u) tare lecătuit(u) (*sic*) întru aceea atestație a mea, care sau fost(u) dat(u) mai înainte vreme, încă dinaintea a omenii care sânt(u) și dumnealor scriș(i) acolo in chip(u) de mărturie dar deaș călca ceva dintracele mai sus(u) scrisă eu atunci cu certare foarte tare să am a mă certa, dela cinstitul(u) protopop(u) mai sus(u) numit(u) precum acolo sau scris.

După aceia întâmplându-se miie bag(u) desam dila nepretenul(u) vrășmaș(u) care nici odinior nu voește binele omului, sau poate fi că și din năravul(u) meu cel(u) rău m'am alunecat(u) cu gândul(u) și amu călcat preste legătura mea cea dintâi, și m'am dusu de m'am sfătuitu cu oarecineva, și am grăitu niște cuvinte foarte rele și de nimica împotriva cinstitului protopop(u) încă și în protiva jup Ilie făcătorului mieu de bine am grăit(u) cuvinte rele și de (nimica) hulă, pentru cele bune ale dumnealui carele m'au sfătuit(u) până acum(u). Așijderea și proti-

2) va jup Daniel(u) și apoi acestea toate dovedindule cinstitul(u) protopop(u) cu mărturii foarte credincioasă de care eu sângur auzind cutremurându-mă n-am putut(u) tăgădui că n'am grăit(u) ci mieau fost(u) a spune drept(u), și apoi vrând(u) cinstitul protopop(u) să caute judecate cu mine înaintea Arhereului, iar eu văzându-mi greșala mea n-am avut alta ce face fără numai am(u) căzut cu mare rugămintă înaintea Sfinți(i) Sale, protopopului și nevrând sfinția sa nici decum să mă erte pentru că foarte rău greșisem împotriva Sfinți(i) Sale, iată că apoi sau sculat(u) jup Ilie cu jup Daniel(u), dinpreună cu cinstitul duhovnic(u) Ioan și cu ceialalții preoți ai orașului și foarte tare s'au rugat(u) de Sfinția Sa părintele protopop(u) încă să mă mai erte acuma de această dată și apoi întorcându-se și milostivindu-se Sfinția Sa iată că mai mai ertat(u) acum deaceastă dată pentru aceasta eu acum iar și de iznov(u) adioară (*a doua oară - n.n*) cu această atestație a mea foarte tare mă legătuesc(u) înaintea Sfinți(i) Sale cum de-aș mai grăi deacum înainte niscari cuvinte de hulă împotriva Sfinți(i) Sale sau de aș mai purta niscari minciuni sau clevețe sau zavistii sau minciuni să portu dila frați cătră mireni de toate acestea câte mai sus sau zis și apoi de s-ar putea mărturisi numai cu un(u) prunc(u) mic(u) precum eu voi fi grăit vreunile.

3) de cele ce mai sus(u) sau zis(u) atunci toată judecata și pedeapsa care mi s'are (*sic*) fi căzut să iau acum dila arhereu atunci nici un întru feli

¹¹¹ *Ibidem.*

¹¹² *Ibidem.*

să nu mi se erte de care lucru pentru mai în bună credere întăresc(u) scrisoarea mea cu pecetea mia și iscălitura (dată) numelui. Dată în Karan(u) Sebeș iulie, dmi \< ε δ ψ M δ

(25) (1741)

Eu Popa Georghie Ilenescu"

Ambele legăminte au același obiect, reinstaurarea ordinii în sânul bisericii prin respectarea obligațiilor pe care preoții le au atât față de cele două lăcașuri de cult ortodoxe caransebeșene cât și față de credincioșii din oraș și din satele „cele ce sunt supuse orașului nostru și noao”.

Încercând să subliniem importanța legământului colectiv, trebuie menționat în primul rând faptul că ambele biserici ale orașului, sunt, la 1741 în stare de funcționare; ele nu au fost distruse la 1738–1739, așa cum greșit s-a crezut după informațiile din Nicolae Stoica de Hațeg, astfel interpretate.¹¹³

Ambele însemnări datează din același an cu însemnările pe care le-a publicat Nicolae Iorga în 1927 și le-am reluat în studiul de față. Aceste însemnări, pot fi atribuite, așa cum se va vedea mai jos, protopopului Ștefan Spasoevici.

Cât privește satele supuse orașului Caransebeș, ele nu sunt nominalizate. Se face probabil, referire în primul rând, la acelea existente odinioară, după cum este firesc, în vecinătatea Caransebeșului: Racovița, Andrilești, Zborești și la suburbiile Potoc și Mehala. Nu putem exclude și sate mai îndepărtate.

Legământul colectiv este semnat de șase preoți. Primul care semnează este Sfeștenic Ioan Popovici. Un preot cu acest nume în această vreme nu întâlnim la Caransebeș nici în alte documente¹¹⁴. Arătam mai sus că cel mai vechi preot cunoscut la Caransebeș este Ioan Popescu care pribegeste la Hațeg ducând cu el cărțile liturgice ale bisericii Sf. Gheorghe. Cum a doua însemnare de pe Apostolul tipărit la 1696 este făcută după reîntoarcerea iereului la Caransebeș, ar fi firesc să-l găsim și pe el printre semnatarii legământului. Numele lui lipsește dar apare, în schimb, un anume „Sfeșnic Ioan Popovici”.

Singura explicație plauzibilă pe care o găsim pentru acest fapt trebuie căutată în situația generală, existentă în acea vreme în sânul bisericii, determinată de cele două mari momente: unirea cu Roma și luptele turco-austriece din prima jumătate a sec. XVIII. În consecință a apărut o dezorganizare a vieții bisericești în Banat, o slăbire a disciplinei preoțești. În vremea respectivă, Caransebeșul era lipsit atât de episcop cât și de protopop. În această situație, episcopul administrator Isaiia Antonovici a trimis aci un protopop cu scopul de a restabili ordinea. Legământul colectiv este deci, merit

¹¹³ V. *supra*, n. 60; N. Stoica de Hațeg, *op. cit.*, p. 184; arderea Caransebeșului în toamna lui 1738 de către „raitării” austriece succede arderii orașului de către otomani, câteva luni mai devreme. Chiar dacă bisericile Caransebeșului nu sunt arse, după 1738–1739 ele au fost înnoite, cf. I.D. Suciuc, R. Constantinescu, *op. cit.*, pp. 205, 222, nr. 119; C. Feneșan, *op. cit.*, p. 59 sqq; N. Iorga, *Observații...*, 1940, pp. 98–99.

¹¹⁴ V., *supra*, n. 70, 96 și 99.

să contribuie la refacerea disciplinei în conformitate cu normele și canoanele bisericești. Concomitent cu măsurile disciplinare care se iau de către noul protopop nu trebuie nesocotite nici cele de sârbizare pe plan bisericesc. Meritele pe care preotul Ioan Popescu le-a câștigat prin atitudinea sa în cursul evenimentelor din 1738 vor face ca după întoarcerea sa la Caransebeș, odată cu numirea noului protopop, să fie numit duhovnic; noul duhovnic, în semn de supunere față de ierarhia sârbească, își va fi schimbat numele în Popovici. Calitatea de duhovnic pe care o primește, îl situa deasupra celorlalți preoți după cum rezultă cât se poate de limpede din cel de-al doilea legământ semnat de Gheorghe Ilinescu. De altfel, el este singurul ce se intitulează „sveštenic” spre deosebire de ceilalți cinci ierei.¹¹⁵

Putem bănui că Iordakie Dimitrievici este acelaș cu preotul Iordache, cel care, întocmea caietele de contribuții restante pentru Vlădica și, așa cum arătam, este posibil ca preotul Gheorghe Iordachevici cel tânăr, să fi fost fiul său.¹¹⁶

Dimitrie Popovici este amintit în însemnările protopopului Spasoevici ca unul căruia îi împrumuta 4 mărieși.¹¹⁷

Georgie Ilinescul este preotul ce va semna singur cel de-al doilea legământ.¹¹⁸

În anul în care semnează cele două legăminte în Caransebeș, la Mehadia este pomenit preotul Gheorghe. Nu este exclus ca la data când dădea protopresviterului cei 4 fl. să fi fost deja plecat din Mehadia, achitând de fapt restante. În septembrie când se sfințește biserica din Mehadia de către Spasoevici, nu exista protopop ci numai un singur preot: „preotul orașului” se spune în însemnarea din 13 septembrie 1741.¹¹⁹

Abia în 1745 este menționat protopopul Mehadiiei într-o însemnare rămasă pe Evanghelia românească din 1742. Acesta se numește Gheorghe Ilinescu. Același Gheorghe Ilinescu este protopop la Caransebeș și în 1765 după cum sună o însemnare ce-o făcea la 25 februarie 1765: „Anno 1765 februarie 25. Acest minei este al nostru cumpărat cu bani gata 30 kr. Karansebișu. George Ilinescul protopop Karansebis mult păcătosul”.

Un protopresviter George Elinescu îl întâlnim menționat și pe un prapore din 1762.

În fața atâtor informații, pentru a vedea dacă nu cumva avem de a face cu persoane diferite, am comparat însemnarea de pe minei cu scrisul legământului individual și am ajuns la concluzia că ele au fost făcute de aceeași persoană. Aceasta înseamnă că semnatul legămintelor preoțești de la

¹¹⁵ F. Pesty, *Szörény*, II, p. 211, spune: „A városnak 1823 évig öt görög kel. plébánosa volt, kiknek száma utóbb...”

¹¹⁶ V. *supra*, n. 100; cf. I.D. Suci, R. Constantinescu, *op.cit.*, pp. 189, nr. 100, p. 192, 201, 222.

¹¹⁷ V. *supra*, n. 101

¹¹⁸ V. *supra*, n. 96 și 102

¹¹⁹ V. *supra*, n. 39

Caransebeș din 1741, a ajuns încă înainte de 1745 sau cel mai târziu în acel an protopop al Mehădiei de unde se va muta în aceeași calitate la Caransebeș înainte de 1749.

Pe popa Miclăuș Popovici îl întâlnim și în însemnarea datată 1741 iul. 2.

Cel care semnează „Ego Jereij Georgoius Daikovicz” este singurul care folosește grafia latină. Credem că el este și cel mai tânăr dintre cei cinci preoți ai orașului.¹²⁰ A. Ghidiu și I. Bălan, în monografia Caransebeșului consemnează „ca un ce însemnat că diaconul și preotul Lazăr Popovici scrie notițele sale cu caractere latine”¹²¹ în 1747–1748. Legământul colectiv duce cu câțiva ani mai devreme utilizarea alfabetului latin. Dovadă, semnătura lui Georgius Daicoviciu (Daikovicz). Scrisul caligrafic al acestuia este cât se poate de concludent în ce privește școala pe care a urmat-o. Fără îndoială că nu poate fi vorba de una în care se învăța doar scrierea cu litere cirilice.¹²²

Unde anume va fi fost o astfel de școală este greu de spus. La Caransebeș unde, ca răspuns școlii papistașilor, se creează cea românească? la Iaz unde diaconul Lazăr Popovici scria cu litere latine chiar și textele slavone? sau la una din vechile mănăstiri: Morava, Partoș, Sângeorgiu ori Căvăran sau Lugoji?

Despre George Daicovici face pomenire și o însemnare din 1764 de pe o carte bisericească tot la Caransebeș unde se semnează de această dată cu litere chirilice: „Sfeștenic George Daicovici”.

Deși în încheierea legământului colectiv se precizează: „... întărim această scrisoare cu pecețile și iscăliturile noastre”, doar trei dintre iscălituri sunt întărite și de peceți.

Primul sigiliu al celui care semnează Sfeștenic Ioan Popovici este de formă rotundă cu diametrul de 2 cm. având inițialele π-C deasupra unui glob încadrat cu limbi de foc.

Sigiliul lui Iordakie Dimitrievici, având aceeași dimensiune și formă ca precedentul are, în relief, literele I. OR în dreapta și stânga unei coroane situată deasupra unui disc încadrat de două ghirlande.

Ultimul sigiliu, al lui Miclăuș Popovici, în forma de octogon neregulat cu dimensiunea de 1,5 cm. are inițialele π-M în partea de jos, în cele două părți ale unui glob înconjurat de un cerc de perle. Deasupra globului se înalță o cruce cu brațele orizontale stilizate în conuri de brad cu vârful terminat prin o cruce formată din patru globulețe separate între ele de patru raze.

În ce privește scrisul, caracterele grafice, legământul colectiv se caracterizează prin cursivitate, regularitate și micimea literelor. Examinând omisiunile mai frecvente, ele se reduc la s și i.

¹²⁰ V. supra, n. 104. Să fie identic cu acel Georgij Dinkovici (rău citit) din statistica de la 1757?

¹²¹ Vezi și Vasile V. Munteanu, *op. cit.*, p. 218, unde informația este folosită fără a i se cita sursa.

¹²² În privința scrierii cu litere latine, vezi I.B. Mureșianu, *Carte veche...*, p. 96 care menționează 35 de cărți cu însemnări cu litere latine în Banat între anii 1768–1828; cf. și V.V. Muntean, *op. cit.*, p. 218.

Comparând scriitura întregului legământ cu iscăliturile preoților credem că el este scris în întregime de Iordakie Dimitrievici care semnează primul după duhovnicul Ioan. În sprijinul atribuirii scrisului acestui preot vine și grafia literelor β, σ, κ, ε, ω, caracteristice din punct de vedere grafic.

O verificare a însemnărilor de pe cărticica de rugăciuni cu acele caiete ale preotului Iordache din 1745 și cu legământul din 1741 ar fi necesară dar nu ne-a stat la îndemână. Nu ar fi exclus ca însemnările publicate de N. Iorga să nu fi fost făcute de aceeași mână toate, unele – cele în sârbă – putând aparține lui Spasoevici (și în acest caz protopopul va fi fost sârb!) iar celelalte – cele în limba română – să fi fost scrise de același Iordakie, fapt plauzibil, mai cu seamă după ce, pe lângă legământul ce-l scria în 1741, avem cunoștință și de caietele cu datorii de la 1745. Dar putem oare exclude posibilitatea că cel ce nota totul pe cărticică în numele protopopului era Iordakie, știitor și de sârbă și de română, dar român? Nu întru totul!

Încă în preambulul legământului colectiv se precizează că el se face în fața „oamenilor de omenie, orășeni care și ei mai jos se vor numi”. Aceștia, în număr de opt vor semna ca martori pe cea de a treia pagină a legământului.

Primul martor care semnează este *Nicola Ilea, veliki birou al Kavăran satului mar*,¹²³ Ceilalți șapte semnează cu numele urmat de mențiunea „martur” sau martor.

NOTA FINALĂ

Puțină vreme înainte de a se stinge, profesorul Marius Moga mi-a încredințat manuscrisul studiului de față. Am ostenit cu bucurie la completarea aparatului critic, în special cu bibliografia apărută după 1970, an în care se încheiease documentarea profesorului asupra subiectului. Boala l-a împiedicat pe Marius Moga să scrie pagina finală a acestui studiu. Am speranța că socotirea paginilor de față drept o contribuție modestă dar utilă la oglinda vieții și istoriei Banatului din veacul al XVIII-lea reprezintă esența gândurilor domniei sale (*Florin Medelet*).

¹²³ Titulatura lui Ilea ce-i însoțește semnătura nu este clară și ar fi posibil ca lectura corectă a ei să fie alta decât cea pe care am propus-o. Aceasta și datorită faptului că în ianuarie 1742 caransebeșenii, nemulțumiți, îl schimbă pe Ilea din funcția de cneaz orășenesc alegând pe altcineva (L. Baróti, *Adattár, Délmagyarország XVIII. századi történetéhez*, II, Timișoara, 1900, p. 200, doc. nr. 204). În 1750 era obercneaz de Caransebeș, concesionând în această calitate pescuitul pe Dunăre între Svinița(?) și Ogradena vreme de un an pentru 600 fl. (cf. *Adattar*, II, p. 269 doc. nr. 1254 din 23 dec. 1750; *idem*, p. 616 din 22 dec. 1750). În 1753 când se anunță moartea sa la 21 oct. (*Adattar*, II, p. 213 la 21 oct. dar și 6 nov.) era cambiaturist.

PAGES OF BANAT HISTORY

Summary

Two unpublished documents concerning the religious life in Caransebes are presented. Through them, an unknown "protopop" named Stefan Sposoievici has been identified. A new perspective is offered to the Banat church chronicles which were published by Nicolae Iorga between the Two World Wars. This is the last, posthumous article of professor Marius Moga, director of Banat Museum among 1949-1974.